

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Sociologických studií

Katedra Sociologie

Bakalářská práce

2019

Michal Neuman

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Sociologických studií

Katedra Sociologie

**Liminalita ukončování aktivní profesionální hokejové
kariéry**

Bakalářská práce

Autor práce: Michal Neuman

Studijní program: Sociologie a sociální antropologie

Vedoucí práce: PhDr. Dino Numerato, Ph.D.

Rok obhajoby: 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Michal Neuman

Bibliografický záznam

NEUMAN, Michal. *Liminalita ukončování aktivní profesionální hokejové kariéry*. Praha, 2019. 67 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut Sociologie. Katedra Sociologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Dino Numerato, Ph.D..

Rozsah práce: 96 213 znaků

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá ukončováním aktivní profesionální hokejové kariéry. Konkrétně se pak zabývá obdobím, které nastává po ukončení či rozhodnutí o ukončení kariéry. Využívá optiku liminality, kterou nahlíží na přechod ze sportovního do posportovního života. V rámci výzkumu pro tuto práci proběhlo 6 kvalitativních polostrukturovaných rozhovorů s bývalými profesionálními hráči ledního hokeje, kteří byli záměrně zvoleni pro různé charakteristiky tak, aby byla co největší heterogenita vzorku. V přechodném období mezi sportovním a posportovním životem se pak práce soustředí především na projevy liminality, tedy nejasnost jedince, anti-strukturálnost, změnu hodnotového univerza, přemýšlení o sobě i společnosti a experimentování s novými možnostmi, které se v rámci této fáze objevují. V práci je také zohledněn vstup do nové sociální struktury, který je zastoupen konceptem resocializace a konstrukcí identity. K analýze práce využívá kvalitativní obsahové analýzy s deduktivně utvořenými kategoriemi, tedy předem, z odborné literatury odvozených kódů, jež jsou posléze spojovány s textem. V závěru práce jsou pak diskutovány výsledky analýzy ve spojení s teoretickými koncepty, které byly pro tuto práci zvoleny. Těmi jsou přechodové rituály, liminalita a resocializace.

Abstract

The bachelor thesis deals with the topic of termination of professional ice-hockey career. In particular, it focuses on the period of one's life, which comes after the termination or the decision about the termination of the career. It uses the concept of liminality, which allows focussing on the transition from the sport to post-sport life. Within the analysis, 6 semi-structured qualitative interviews have been done with the former professional ice-hockey players. Those were chosen for different characteristics, for the sample to be miscellaneous. In the transition period, the bachelor thesis focuses on the manifestations of liminality in particular. Those are for example the ambiguity of the individual, the anti-structure, the revaluation, rethinking one's self and the society and the experimenting with the new possibilities, which come to light in this phase of transition. The entry to the new social structure is also dealt with in this thesis. The involvement within the new structure is viewed by the concept of resocialization and the construction of identity. The analysis uses the method of qualitative content analysis with the usage of deductive category application.

That means prior formulated categories were used and those were being connected with the text. At the end of this thesis, the outcomes of the analysis are discussed with the theoretical concepts chosen for this thesis. Those are rites de passage, liminality and resocialization.

Klíčová slova

Liminalita, lední hokej, kariéra, ukončování, přechod, resocializace, struktura

Keywords

Liminality, ice hockey, career, termination, transition, resocialization, structure

Title

Liminality and career termination among professional ice hockey players

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval především svému vedoucímu PhDr. Dinovi Numeratovi, Ph.D. za cenné rady a poznatky i jeho ochotu, které vedly k vypracování této práce. Stejnou měrou je třeba poděkovat i vedoucímu bakalářského semináře Martinu Hájkovi, který mi taktéž pomáhal usměrnit mé myšlenky a upravit záměr tohoto výzkumu. Díky patří také dotazovaným sportovcům, že si na mě udělali čas a svěřili se mi se svými prožitky.

Obsah

OBSAH	1
ÚVOD	2
1. DEFINICE POJMŮ	4
2. ZÁKLADNÍ KONCEPTY	4
2.1. KARIÉRA PROFESIONÁLNÍHO SPORTOVCE	4
2.2. PŘECHODOVÉ RITUÁLY.....	7
2.3. LIMINALITA	9
2.4. SOCIALIZACE A TVORBA NOVÉ IDENTITY	11
2.5. REFLEXE ZVOLENÝCH KONCEPTŮ	13
3. METODOLOGIE	16
3.1. VÝZKUMNÝ DESIGN	16
3.2. VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	17
3.3. VÝZKUMNÝ VZOREK	18
3.4. POLO-STRUKTUROVANÉ ROZHOVORY.....	19
3.5. ANALÝZA DAT	21
3.6. REFLEXE VÝZKUMNÍKA	21
4. ANALYTICKÁ ČÁST	23
4.1. UKONČOVÁNÍ KARIÉRY.....	23
4.1.1. <i>Plánované ukončení</i>	23
4.1.2. <i>Neplánované ukončení</i>	25
4.1.3. <i>Důvody ukončení kariéry</i>	27
4.1.4. <i>Přechodové rituály</i>	27
4.2. LIMINÁLNÍ FÁZE PŘECHODU	28
4.2.1. <i>„Kvazi-liminalita“</i>	29
4.2.2. <i>„Faktická“ liminalita</i>	32
4.2.3. <i>Resocializace</i>	37
5. DISKUSE VÝSLEDKŮ	41
ZÁVĚR	44
SUMMARY	45
POUŽITÁ LITERATURA	46
DALŠÍ ZDROJE	49
SEZNAM PŘÍLOH	53

Úvod

Odchod z aktivního sportu lze připodobnit k sociální smrti. (Allison, Meyer, 1988: 212) Mne bude zajímat období právě „po smrti“, ale i po „začátku umírání“. Protože i rozhodnutím o tom, že sportovec v budoucnu ukončí kariéru, započiná samotný přechod do života po aktivní kariéře. Pro mnohé sportovce je toto období velice obtížné a jejich prožitky se dají přirovnat právě k „sociální smrti“. Tomu odpovídá i jeden ze sociálních aktérů tohoto výzkumu – Marcel: „*No, dá se říct, že jsem si myslel, že pro mě skončil svět.*“ Pro jiné hráče ovšem toto znovuzrození může být jednoduché a nijak zvlášť ho neprožívají. Většina sportovců ovšem není na přechod připravená, a tak často následuje období nejistot a obav z budoucnosti, které lze nazvat jako liminální.

Právě na liminální fázi přechodu ze sportovního do posportovního života se soustředí tato bakalářská práce. Za cíl si klade popsat, jakým způsobem se projevuje liminální fáze u přechodu profesionálních hokejistů do posportovního života. Práce je rozdělena do několika částí.

V první části představím základní koncepty, se kterými tato práce operuje. Nejprve popíšu průběh profesionální sportovní kariéry a problémy, které jsou s profesionální kariérou spojeny. V rámci této kapitoly také představím různé přístupy, kterými lze na ukončování kariéry nahlížet. Důležitějším konceptem pro tuto práci jsou přechodové rituály, které popisuje Arnold van Gennep (1997). Prostřední, liminální fázi přechodu pak ve svém díle dále rozpracovává Victor Turner (2004), který se soustředí především na definici této fáze a přidává k ní další koncepty. V souvislosti s přechodem jsem zvolil poslední koncept, kterým je resocializace či sekundární socializace, jíž se zabývají Berger a Luckmann (1999) ve spojení se sociální konstrukcí reality. Součástí této kapitoly je také reflexe zvolených konceptů.

V následujícím oddíle práce pak popíšu metodologii výzkumu. Nejprve nastíním výzkumný design, představím výzkumné otázky a následně způsob, jakým jsem vybíral respondenty a sbíral data. Součástí je také metoda analýzy, reflexe pozice výzkumníka a zohlednění etických stránek výzkumu.

Klíčovou část práce představuje analytická část, ve které s pomocí citací ze získaných dat odpovídám na výzkumné otázky, které jsem si stanovil v metodologické části. Analytická část je rozdělena do tří částí podle jednotlivých fází přechodu. První podkapitola se soustředí na preliminální fázi, tedy období ukončování kariéry. Druhá podkapitola je pro tuto práci nejdůležitější, neboť se v ní zaměřuji právě na liminální fázi sportovcova přechodu. V poslední podkapitole pak zohledňuji jedincův vstup do nové sociální struktury, do nového zaměstnání a zaměřuji se na jeho resocializaci. Zde zohledňuji, jaké změny bývalí hokejisté pozorovali v souvislosti s ukončením kariéry a vstupem do nového zaměstnání. V následující kapitole pak dosažené výsledky dávám do souvislostí s odbornou literaturou.

1. Definice pojmů

Na začátku je třeba si vymezit několik pojmů, se kterými bude v práci operováno, aby byl jasnější cíl i prostředky tohoto výzkumu. První z nich, který je klíčový, je ukončování kariéry. V této práci je chápáno jako proces, nikoliv jako událost. Ukončení kariéry je tedy období před samotným ukončením i období po něm, kdy se sportovec dostává do životní fáze, ve které případně přehodnocuje své postoje a získává novou či alternuje svou identitu a společenskou roli. Základním teoretickým pojmem je pak liminální fáze, kterou rozumím období v životě po ukončení, či ukončování, kariéry, kdy sportovec nemá jasně dáno, jakým směrem se bude jeho život dále ubírat a ve kterém nastává jeho osobní i sociální proměna a počíná zde proces resocializace či sekundární socializace. Dalším důležitým pojmem, je profesionální sportovec, respektive hráč ledního hokeje. To je pro mě takový hráč, který sportem alespoň po nějaký čas vydělával peníze a měl sport jako hlavní pracovní poměr.

2. Základní koncepty

2.1. Kariéra profesionálního sportovce

Sportovní kariéra je určitým životem sama o sobě. Sportovci, kteří se dostanou ve své disciplíně až na vrcholovou úroveň, musí nutně omezit jiné než sportovní sféry svého života, protože pro ně zkrátka není prostor. Jsou odloučeni od každodennosti, která je typická pro nespportovce. (Bernes a spol., 2009: 64) Po ukončení kariéry se ale přestávají pohybovat pouze v okolí sportovišť a jsou často nuceni řešit problémy, se kterými doposud nepřišli do styku – řešilo je za ně vedení klubu, trenéři, agenti.

Samotná kariéra profesionálních sportovců je pak spojením určitých fází, kterými sportovci procházejí. Například autoři Wylleman, Lavallee a Alfermann (1999), kteří se zabývali přechodem sportovců z kariéry do života po sportu, uvedli, že sportovec prochází následujícími fázemi – přechod ke sportovní specializaci, přechod k intenzivnímu tréninku, přechod k elitnímu sportu, přechod z elitní kariéry. Jednotlivé fáze jsou charakteristické změnami prostředí, a především potřebou fyzické, sociální i psychické adaptace sportovce na nové požadavky, které jsou na něj jeho okolím kladeny. V první fázi se jedinec dostává do organizovaného sportu a musí předvést své

schopnosti učit se a získávat nové dovednosti. V tomto období se určuje, zda byl daný sport vhodnou volbou. Ve druhé fázi, tedy během přechodu k intenzivnímu tréninku, dochází k zintenzivňování fyzické i psychické námahy jedince a zde se rozhoduje, zda se jedinec s těmito překážkami a nároky vyrovná či nikoliv. Pokud bude přechod do této fáze pozitivní, je možné, že se přesune i do další, tedy elitní fáze své kariéry. Také je zde ale možnost, že sportovec tlak na svou osobu ve formě stále vzrůstajících fyzických i psychických nároků neustojí nebo že dojde ke zranění, a tak sportovec svou kariéru ukončí. (Wylleman, Lavalée a Alfermann, 1999: 12-15) V elitním sportu tyto nároky přetrvávají a jedinec se již od přechozího období dostává do stavu, kdy přechází do izolovaného života, jak naznačuje Bernes a spol. (2009), v němž se po sportovci chtějí stále vyšší výkony, které je s narůstajícím věkem stále těžší udržovat a předvádět. Sportovci jsou tak nuceni trávit v prostředí sportoviště většinu času, a to jak v přípravné, tak poté i závodní fázi. Kvůli tomu jedinci nutně omezují jiné sféry života, které se pro ně stávají v daný moment druhořadými, protože je pro svůj aktuální život zkrátka nevyužijí. K tomuto dochází již v poměrně mladém věku, a tak už v mládí omezují jiné oblasti zájmu. (Bernes a spol., 2009: 64)

Právě to, že se sportovci nepohybují v jiném než sportovním prostředí, působí takové potíže při přechodu do života po ukončení aktivní kariéry. Při přechodu do „nového“ života totiž sportovci přichází o to, co zatím nabyli a co doposud znali. Ztrácí svou dosavadní identitu vrcholového sportovce a jsou nuceni přijmout novou, případně starou alternovat, dále přichází o svou roli ve společnosti a může také docházet k jistému odcizení od přátel, se kterými se jedinec každodenně stýkal. Je možné, že s novou strukturou, do které se zapojuje, přijde také změna osobních hodnot a pohledů na svět. Často také dochází ke změně životního stylu, jelikož sportovci přichází o přísun financí. (Drahota, Eitzen, 1998: 263) Většinou tedy probíhá resocializace sportovce, kdy dochází buď „k dílčím transformacím subjektivní reality nebo vybraných oblastí této reality“, nebo zásadního zlomu v životě sportovce a „vzdání se hledání konzistence [mezi minulou a přítomnou realitou] a rekonstruováním reality *de novo*“. (Berger, Luckmann, 1999: 159) Resocializace, nebo spíše sekundární socializace, je důležitou součástí životního cyklu sportovců, jelikož se dostávají do nové struktury, která na ně má jiné požadavky, než struktura předešlá. Často se ovšem stává, že bývalí sportovci zůstávají u sportu (trenéři, osobní trenéři, poradci atd.), a tak nemusí k žádné výraznější

změně identity dojít, jelikož fakticky nezmění strukturu, ve které se pohybují. Pouze se přesunou do jiné pozice ve stejné struktuře.

Právě při ukončování kariéry se sportovec nachází ve fázi, která je charakteristická svou nejasností. Sportovci často neví, co budou ve svém životě dále dělat a nejsou na takový krok připraveni. Jistě je možné, že se určití jedinci na přechod do nového života připravují, avšak častějším jevem je, že se soustředí pouze na svou kariéru a nepřipouští si možnost odchodu či jejího ukončení. Ani se to po nich nevyžaduje, protože jsou na vrcholu svých sil a schopností a není tedy ani třeba, aby si v daný moment lámali hlavu s tím, co přijde po tom, až nebudou sportovat. (Ashe, Rampersad, 1993: 41, cit. podle Drahoty, Eitzen, 1998: 264)

Jednou z možností, jak popisovat přechod ze sportovní kariéry, je teorie životního cyklu. Z tohoto pohledu je pak ukončování kariéry pouze přechodem z jedné životní fáze do druhé. Tato teorie se tedy orientuje na samotný proces ukončování a dále adaptace do života po sportu spíše než na problémy, které jsou s tímto přechodem spojeny. (Drahoty, Eitzen, 1998: 264)

Díky tomu, že ukončení kariéry pouze začíná přechod do další životní fáze, se lze na tuto problematiku dívat také optikou přechodových rituálů a teorie liminality. Van Gennep, autor díla zabývajícího se právě přechodovými rituály (*rites de passage*), tvrdí, že „už jen to, že člověk žije, vyžaduje postupné přecházení od jedné zvláštní společnosti do druhé a od jednoho společenského postavení k druhému.“ (van Gennep, 1997: 12–13) Tyto přechodové rituály slouží k tomu, aby jedinci tranzici mezi jednotlivými fázemi života usnadnily. S ukončením kariéry jsou taktéž často spojovány různé rituály, které, jak tvrdí van Gennep, mají přechod mezi jednotlivými fázemi života usnadnit. Jako příklad můžeme jmenovat poslední zápasy, večírky, exhibiční utkání pro rozloučení se s fanoušky, slavnostní vyvěšení dresu a vyřazení čísla hráče v klubu, samotné vypovězení smlouvy atd. (např. Dres mu vernal slzy do očí. Opravdový konec, uvědomil si Eliáš, Týden.cz, 26. 2. 2018). I fenomény jako ukončení sportovní kariéry jsou tedy svým způsobem ritualizovány. I medializace (medailony, knihy, rozhovory, bilanční články) samotného odchodu by se daly do této ritualizace počítat. Ne vždy však

musí k těmto rituálům dojít. Například sportovci, kteří hráli v nižších ligách, nejsou mediálně známí, a tudíž jejich odchod nevzbudí mediální či společenský ohlas. Nebo není ukončení plánováno, a tak k žádnému rituálu nedojde.

Existují i jiné perspektivy, které je možné užívat při studiu ukončování kariéry. Další je například teorie stárnutí, kdy je odchod z aktivního sportu přirovnáván k odchodu do důchodu, či thanatologická teorie, která připodobňuje ukončení aktivní sportovní kariéry k sociální smrti. (Allison, Meyer, 1988: 212) Teoretici se ovšem shodli, že je špatně dívat se na ukončení kariéry jako jednorázovou událost. Většina studií totiž nahlíží na ukončování kariéry jako na problém (je spojen s krizí identity a těžkostí přechodu do života po ukončení kariéry) místo toho, aby se na tuto problematiku dívaly jako na přechodovou fázi, která představuje možnost sociálního znovuzrození. (Coakley, 1983, cit. podle Kadlčík, Flemer, 2008: 252–253) Je tedy vhodnější klasifikovat ukončení sportovní kariéry jako iniciační proces, v rámci kterého má sportovec možnost znovu najít sám sebe a adaptovat se na nový život.

2.2. Přechodové rituály

Přechodové rituály či v originále *rites de passage* popsal belgický autor Arnold van Gennep. Ve svém díle rozlišuje jednotlivé fáze, kterými je takový rituál charakteristický, ale za cíl si dává především rituály kategorizovat.

Každý z přechodových rituálů sestává z několika etap. Autor pracuje s pojmem prahu (z latinského *limen*), na kterém jednotlivé fáze ukazuje. Jak sám autor tvrdí, jednotlivé fáze rituálu, či jednotlivé rituály uvnitř daného *rite de passage*, mají v závislosti na povaze přechodu jinou důležitost, délku i charakteristiky. Tvrdí, že nejsou ani v jednotlivých souborech či populacích stejně zastoupené či rozvinuté. Přechodové rituály můžeme tedy rozdělit celkem do tří etap. Jedná se o fázi preliminální (předprahovou či odloučení), liminální (prahovou či pomezí) a nakonec postliminální (sloučení, přijetí)¹. Každá jedna fáze má pro jednotlivé rituály odlišnou povahu. Například první, preliminální fáze nabývá větší důležitosti při odlučování se, například

¹ V českém překladu je možné se setkat i s formou preliminární, liminární a postliminární

při pohřebních obřadech, liminální fáze je zase klíčová při těhotenství či iniciaci. Poslední, postliminální neboli slučovací etapa, hraje důležitou roli při obřadech svatebních. (van Genep, 1997: 19)

V první, preliminální fázi, se člověk nachází v určité sociální situaci, postavení či sociální struktuře. Při odlučování se však od těchto charakteristik distancuje a dostává se do druhé, liminální fáze. Když jedinec přechází z jedné situace do druhé, nutně se musí nacházet ve zvláštním postavení, tedy na pomezí dvou struktur či světů. Tato fáze trvá neurčitou dobu v závislosti na konkrétním jedinci a situaci. V poslední, postliminální či slučovací fázi, jedinec vstupuje do nového světa, nové struktury, a adaptuje se na nové požadavky, které jsou na něj nově kladeny. (van Genep, 1997: 25, 27) Na Genepovo rozfázování přechodu navazuje svou prací Victor Turner, který se důkladněji soustředí na onu pomezí fázi.

Van Genep sice ve svém díle rozděluje rituály do určitých kategorií, ale připouští, že jistě existují i další, které on sám nepokryl a vzhledem k tomu, že se jedná o lidské chování a jednání, nelze ho pevně roztrdit do jednotlivých kategorií, proto uznává, že mohou existovat různé kombinace a prolínání těchto rituálů. (van Geenep, 1997: 19, 20) Mohlo by se tedy spíš jednat o jakési ideální typy, jejichž kombinací vznikají různé rituály.

V případě ukončování kariéry by se tedy dalo hovořit o přechodovém rituálu mezi dvěma životními etapami, nebo jako rituálu smrti a znovuzrození. Druhé jmenované má trochu mytický a možná až fantaskní nádech, nicméně při přirovnání konce kariéry k sociální smrti, a tedy optikou sociálního znovuzrození je daný příměr vhodný. (Allison, Meyer, 1988: 212) Samotné ukončení kariéry bychom tedy mohli charakterizovat jako preliminální fázi přechodu, kdy jedinec „umírá“ a odpoutává se od každodennosti a zažitých struktur, přecházejí do fáze liminální, kdy experimentuje s dalším životem, volí si dráhu, kterou se bude ubírat. V poslední, postliminální fázi je pak daný člověk „znovuzrozen“, získává nové postavení a společenskou roli.

2.3.Liminalita

Van Gennepe liminalitu označuje jako prahovou fázi či pomezí, kdy se jedinec nachází mezi dvěma světy či situacemi. Turner tuto etapu přechodu rozebírá více do hloubky a určuje vlastnosti, které jsou pro samotnou fázi i jedince, který se v ní nachází, charakteristické. Navíc liminalitu spojuje s dalšími pojmy jako *communitas*, které jsou ovšem pro účely této práce nepodstatné. *Communitas* je totiž jakési společenství, pouta, která se tvoří mezi jednotlivými účastníky přechodového rituálu. Toto společenství je nestrukturované a nediferencované, nejsou důležité rysy a charakteristiky, které měl jedinec před tím, než do liminální fáze vstoupil. (Turner, 2004: 96, 97) Jelikož se v případě ukončení kariéry většinou jedná o individuální proces, není koncept *communitas* vhodný.

Základní charakteristikou liminální fáze, je její nejasnost. Autor tedy dává do protikladu první, třetí, a právě druhou fázi v otázce struktury. Zatímco první a třetí etapy přechodu se vyznačují určitými strukturami, které jsou pro dané situace příznačné, v liminální fázi podle Turnera nic jako struktura není. Jedinec v této fázi totiž nemá žádné atributy, které by příslušely minulému či nadcházejícímu stavu. Touto charakteristikou Turner potvrzuje Gennepeova slova, že se jedinci nachází „mezi dvěma světy“. Není „ani tady ani tam, nacházejí se mezi postaveními“. (Turner, 2004: 96)

„Rysy liminaritity nebo liminální osoby („člověka na prahu“) jsou nutně nejasné, protože toto postavení a tato osoba se vymykají nebo vypadávají ze sítě klasifikací, které za normálních okolností stavy a postavení umisťují v kulturním prostoru.“ (Turner, 2004: 96)

Této nejasnosti či anti-strukturálnosti jedinec nabývá poté, co v preliminální fázi přechodu ztrácí své společenské postavení a odlučuje se od známých struktur a každodennosti, kdy se snaží naplnit očekávání a nároky, které jsou na něj kladeny, dostává normám a požadavkům. Po přechodu do liminální fáze však již není odpovědný původní struktuře a nachází se tak ve stavu, kdy se může vydat jakýmkoliv směrem. Jak sám autor říká, je liminalita často přirovnávána například ke smrti či pobytu v lůně.

V postliminální fázi tak dochází ke „znovuzrození“ jedince. (Turner, 2004: 96) Právě díky tomu, že má jedinec v této fázi mnoho příležitostí k dalšímu jednání, je liminální fáze plná možností a potenciálu, vyznačuje se experimentováním. Ne nadarmo se jí taktéž říká „fáze sociální změny“, protože právě zde se jedinec, který se stal po odloučení z původní struktury „nikým“, stane „někým“. (Turner, 1979: 465–466)

Bennet a LeCompte ve své práci také rozvíjí koncept liminality a popisují ho jako období po tom, kdy jedinec opustí jasně identifikovatelný sociální status či stav a před tím, než získá nový status nebo vstoupí do nového stavu. (Bennet, LeCompte, 1991: 79, cit. podle Parker, 1993: 4) Anti-struktura, jak ji Turner popsal, ovšem končí v okamžiku, kdy je jedinec opět začleněn do společnosti, tedy v postliminální fázi. Znovu se totiž nachází ve stálém stavu a díky tomu, že se nachází v pevné struktuře, vyvstávají povinnosti vůči dané struktuře, skupině či situaci. Očekává se tedy, že jedincovy vzorce chování a jednání budou odpovídat těm, které jsou v určité skupině dominantní. (Turner, 2004: 96) To podporuje také autorovo tvrzení v jeho jiném díle, kdy hovoří o tom, že v liminální fázi jedinec přemýšlí o svém postavení ve společnosti, o společnosti samotné a o svém hodnotovém univerzu, přehodnocuje ho, aby se mohl do společnosti vrátit s novou identitou, novými schopnostmi a povinnostmi. (Turner, 1967, cit. podle Beech, 2011: 287)

Jak tvrdí van Gennep, každý jedinec ve svém životě neustále přechází mezi různými stavy či zaměstnáními. Tvrdí, že „už jen to, že člověk žije, vyžaduje postupné přecházení od jedné zvláštní společnosti do druhé a od jednoho společenského postavení k druhému.“ (van Gennep, 1997: 12-13) Pokud bychom zjištění z přechozího odstavce aplikovali právě na přechody mezi jednotlivými postaveními, či v případě této práce zaměstnáními, je možné považovat liminální fázi právě za období, kdy se člověk rozhoduje, jakým směrem se vydá a kdy experimentuje a tento čas využívá pro zkoušení různých oblastí, kterým by se mohl věnovat. Stejně tak to tedy platí pro přechod ze sportovního do po-sportovního života. Jelikož je pro profesionální sportovce jejich koníček zároveň jejich prací, můžeme liminální fázi a ukončování kariéry chápat jako tranzici mezi jednotlivými zaměstnáními. Jedinec má v tomto období příležitosti, možnosti a potenciál měnit své společenské postavení, šanci experimentovat s novými

strukturami. Právě díky poslednímu jmenovanému bychom mohli liminální fázi spojit s termíny resocializace, sekundární socializace a rekonstrukce identity. (Berger, Luckmann, 1999) Je ovšem nutno podotknout, že se sportovci v oblasti možností cítí spíše omezení. Tím, že omezovali určité oblasti ve svém životě ve prospěch profesionálního sportu, ztrácí určité možnosti profesního uplatnění. Nemají pro ně potřebnou kvalifikaci, vzdělání, vědomosti či znalosti.

2.4.Socializace a tvorba nové identity

Jak již bylo řečeno v přechozích kapitolách, člověk při přechodu z jedné fáze života do druhé ztrácí a znovuzískává či alternuje svou identitu, společenské postavení a roli. K tomu dochází procesem socializace, čili internalizace určité objektivní reality, která je pro danou strukturu charakteristická. Přejít mezi sportovní kariérou a životem po jejím ukončení bychom tedy mohli shrnout pojmem resocializace či sekundární socializace. V období po ukončení kariéry se sportovec nachází ve stavu, kdy ztrácí původní rysy své identity a je na čase, aby ji alternoval a zkonstruoval svou identitu znovu tak, aby odpovídala jeho novému společenskému postavení a struktuře, ve které se bude nacházet. Toto tvrzení podporuje i práce autorů Benneta a LeComte, ve kterém podobně jako Turner vyjasňují povahu jedince, který se nachází uvnitř liminální fáze přechodu. Tvrdí, že po opuštění jedné sociální struktury a před vstupem do nové jedince nemá pevně dané vzorce chování, a musí tak být socializován, aby se naučil, jak jednat se statutem, kterého nabyde. (Bennet, LeCompte, 1991: 79, cit. podle Parker, 1993: 4) Pro koncept socializace, či spíše sekundární socializace, budu využívat poznatků autorů Bergera a Luckmanna (1999), kteří se ve svém díle zaměřují na sociální konstrukci reality.

Jak již bylo řečeno v první kapitole, lidé pohybující se mezi jednotlivými strukturami alternují či přetváří svou identitu a hodnotové univerzum. Právě tomuto tématu se věnuje autorská dvojice Berger a Luckmann (1999), kteří se ve svém díle zaměřují na definici reality jako sociálního konstruktů a dále ji rozdělují na objektivní a subjektivní. Pro tuto práci pak bude důležitá spíše sekundární socializace, jelikož termín resocializace, jak ji ve svém díle popisují Berger a Luckmann, naznačuje spíše spojení s primární socializací. Podle autorů dochází ke zlomu v subjektivním životě jedince a k

přehodnocení minulosti. Znamená to tedy „vzdání se hledání konzistence a rekonstruování reality *de novo*.“ (Berger, Luckmann, 1999: 159) Taková úplná resocializace je podle nich typická například pro náboženskou konverzi. Zde hovoří o alternaci subjektivní reality. Od primární socializace se ale dle autorů liší v tom, že nezačíná *ex nihilo*, ale přeměňuje již internalizovanou subjektivní realitu z primární socializace. Musí dosáhnout, aby byly důležité jiné prvky, než které považoval jedinec za důležité doposud. (Berger, Luckmann, 1999: 154)

Sekundární socializace je pro tuto práci vhodnější v tom, že staví na poznacích a hodnotách získaných při primární socializaci. Dochází při ní k „internalizaci institucionálních či na institucích založených ‚subsvětů‘.“ (Berger, Luckmann, 1999: 136) Jednoduše řečeno je to tedy rozšiřování znalostí, učení se něčemu novému. S daným „subsvětem“ či strukturou je pak spjat soubor hodnot, určitý způsob jednání, vyjadřování se. Při přechodu mezi jednotlivými strukturami je třeba, aby jedinec internalizoval hodnoty a jednání, které jsou pro daný „subsvět“ charakteristické. Za takový „subsvět“ by se tedy daly považovat různé profese. Není ale nutné, aby sportovec, ačkoliv ukončí aktivní kariéru, tuto strukturu opustil. Může totiž u sportu zůstat, jen v jiné pozici.

Autoři ovšem připouští, že existují i přechodné typy mezi resocializací a sekundární socializací, které byly popsány výše. Právě tyto přechodné typy jsou typické pro současnou mobilitu jedinců a pro jejich přípravu na zaměstnání. Při nich dochází k „dílním transformacím subjektivní reality nebo vybraných oblastí této reality.“ (Berger, Luckmann, 1999: 159) Není tedy třeba, aby se jedinec změnil kompletně, tedy že by se resocializoval a od základů změnil svůj pohled na život a hodnotové univerzum, je pouze žádoucí, aby změnil určitou část subjektivní reality tak, aby více korespondovala s institucionalizovanou objektivní realitou dané struktury. Na tom, do jaké míry odpovídá subjektivní realita jedince s objektivní realitou dané struktury, pak závisí úspěšnost socializace do určité sociální struktury. (Berger, Luckmann, 1999: 161)

Rekonstrukci identity ve spojení s liminalitou potvrzuje také argument Noble a Walkera, kteří říkají, že liminalita „výrazně narušuje jedincovo pojetí sebe sama nebo

jeho postavení ve společnosti.“ (1997: 31, překlad můj, cit. podle Beech, 2001: 287) Díky tomu můžeme spojit pojem liminality s rekonstrukcí identity, jelikož původní identita a sebepojetí je narušeno a je tedy potřeba svou identitu a hodnotové univerzum alternovat, překonstruovat tak, aby odpovídalo nové situaci a nové sociální struktuře, ve které se jedinec bude nacházet. Ačkoliv se však v případě ukončení kariéry jedná o velký šok, není třeba, aby byla identita výrazněji alternována.

2.5. Reflexe zvolených konceptů

K tomu, abych studoval ukončování profesionální hokejové kariéry jsem zvolil především koncepty přechodových rituálů, liminality, a resocializace. Jelikož chci zkoumat ukončování sportovní kariéry a přechod do posportovního života², je třeba se dívat na problém jako na proces, ne jako jednotnou událost, jak navrhuje McPherson (1984, cit. podle Kadlčík, Flemr, 2008: 252). Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, je možné se dívat na ukončování kariéry rozličnými způsoby. Mezi nejčastější teorie, které k analýze přechodu sportovců do života po ukončení kariéry, patří thanatologická teorie, gerontologická teorie a teorie životního cyklu.

Thanatologická teorie představuje směr, kdy je ukončení kariéry přirovnáno k formě sociální smrti, a to proto, že ačkoliv bývalí sportovci stále žijí, jsou sociálně izolováni a odmítáni původní sociální skupinou. (Oglivie, Taylor, 1993, cit. podle Drahota, Eitzen, 1998: 265) Největší potíže s touto teorií jsou, že předpokládají potíže, se kterými se sportovci při ukončení kariéry potýkají. To může být velmi limitující, jelikož někteří sportovci jsou na tento přechod připraveni a s žádnými většími problémy se při ukončování kariéry nesetkají. Druhým problémem je pak to, že jedinci se spíše znovu rodí, než umírají, takže po ukončení sportovní kariéry následuje určité období, kdy se jedinec adaptuje na změny ve svém životě, po smrti však takové období nenásleduje. (Drahota, Eitzen, 1998: 265)

Gerontologická teorie neboli teorie stárnutí, naopak přirovnává ukončení kariéry k odchodu do důchodu z pracovní sféry. Ačkoliv sportovci s prací většinou nekončí, je

² Posportovním životem chápu život po ukončení profesionální hokejové kariéry. Jinak by mohl být termín matoucí, jelikož velké množství sportovců se rozhoduje u sportu setrvat i ve své další profesi.

touto teorií kladen důraz na to, že je třeba přijmout novou sociální roli. Ale autoři jako Greendorfer a Blinde (1985, in. Drahoty, Eitzen, 1998) či Curtis a Ennis (1988, in. Drahoty, Eitzen, 1998) argumentují, že tento přístup není pro ukončování kariéry vhodný, protože mezi odchodem do důchodu z pracovní sféry a sportovní sféry není mnoho podobností, naopak se tyto odchody výrazně liší. Hráči totiž po ukončení kariéry jako svého pracovního poměru často musí znovu začít pracovat, protože se za kariéru nedokázali zabezpečit do konce života.

Posledním ze tří nejčastějších přístupů, které byly pro výzkum využívány, je teorie životního cyklu. Ta se nejvíce podobá přístupu, který v této práci využívám. Tento přístup vnímá ukončování kariéry jako přechod, součást životní cesty. Nesoustředí se tedy na událost, nýbrž na proces ukončování kariéry, zabývá se kontinuitou chování a přehodnocením zájmů a osobních hodnot člověka. (Greendorfer, Blinde, 1985: 103, cit. podle Drahoty, Eitzen, 1998: 265) I tak je ale pro můj výzkum nevhodný, jelikož při užívání tohoto přístupu nelze postihnout míru nejistoty, již jednotliví sportovci pocítují a která je specifická pro liminální fázi. Pouze popisuje přechod z jedné fáze života do další.

Následné studie již pracují s dalšími koncepty, nejčastěji se na přechod ze sportovní kariéry do post-sportovního života užívají tzv. přechodové modely (viz. Stambulova, 2003; Taylor, Ogilvie, 1994) Hodnotí se, jakým způsobem probíhal přechod ze sportovního života, s jakými potížemi se (pokud vůbec) sportovec potýkal, jak byl na přechod připraven, z jakého důvodu ukončil kariéru či jaké byly jeho strategie vypořádání se s přechodem (coping). Na základě tohoto schématu se pak určí, zda byl přechod pozitivní či negativní. Jako v předchozích přístupech, i zde se ovšem pohlíží spíše na důsledky ukončení kariéry, tedy jak sportovec dopadne po přechodu. (Kadlčík, Flemr, 2004: 253, 254)

V případě přechodových rituálů, potažmo liminality, budu nahlížet spíše na samotný proces ukončování kariéry než na důsledky tohoto přechodu. Díky tomu lze lépe zmapovat individuální pocity a reflexe samotných sportovců, není třeba snažit se je zařadit do kategorií jako např. pozitivní či negativní tranzice. Budu se tedy soustředit na

období od samotného ukončení kariéry po jeho adaptaci do nové sociální role/skupiny. Práce zmapuje toto období, bude se soustředit především na liminální rysy této fáze sportovcova života, tedy nejasnost jeho role ve společnosti a jeho následné sociální znovuzrození. K tomu bude přispívat i koncept resocializace a sekundární socializace podle Bergera a Luckmanna (1999), kdy se již v průběhu liminální fáze mohou objevovat charakteristické rysy pro resocializaci, tedy alternaci hodnotového univerza jednotlivce, jeho chování, jednání, vyjadřování tak, aby odpovídalo nové struktuře, do které vstupuje, jelikož již samotné ukončení kariéry vyvolává potřebu určité proměny. Tomu ovšem oponuje tvrzení Bergera a Luckmanna, kteří říkají, že k socializaci dochází vždy v prostředí určité sociální struktury. Jinak jedinec „neví“, s čím má srovnávat svou subjektivní realitu a jak má pozměňovat své hodnotové univerzum. (Berger, Luckmann, 1999: 161) Oproti tomu však opět můžeme postavit tvrzení Turnera, který tvrdí, že v liminální fázi jedinec experimentuje s novými možnostmi, přehodnocuje své hodnoty a přemýšlí o sobě i společnosti. (Turner, 1979: 465–466) To, že musí být v určité struktuře tedy nevylučuje, že by se jedinec nemohl nacházet v liminální fázi. Je možné, že danou strukturu pouze „zkouší“ a že je to jen jedna z možností, kterými se může vydat.

Spojení resocializace a liminality potvrzují také Bennet a LeCompte, kteří tvrdí, že tím, že „opustila jeden stav a ještě se pořádně nezačlenil do nového, nemá liminální osoba pevně dané normy chování, a jako taková musí být resocializována, aby se naučila pravidla odpovídající jeho či jejímu novému sociálnímu statusu.“ (Bennet, LeCompte, 1991: 79, cit. podle Parker, 1993: 4, překlad můj) Průběh socializace po liminálním období tedy bude též klíčovým aspektem této práce. Bude popisovat, jakým způsobem k resocializaci docházelo, jak se měnila jedincova identita, jak reflektoval své postavení ve společnosti a jakým způsobem se proměnilo jeho hodnotové univerzum tak, aby odpovídalo jeho nové společenské roli a struktuře, ve které se po ukončení profesionální hokejové kariéry nachází. Ve většině případů je totiž nutné, aby profesionální sportovec přehodnotil své chování, jelikož ztrácí výhody a doposud získanou prestiž či vysoké platy. (Drahota, Eitzen, 1998: 264) Doposud mohl být sportovec viděn, společensky oslavován a mohl mít určitou základnu svých fanoušků, po ukončení kariéry se ovšem stává společensky neviditelným do chvíle, než se integruje zpět do sociálního života. (Turner, 1967: 98) Je ovšem možné, že profesionální sportovec nic z výše jmenovaných

nemá. Například v nižších ligách se o sportovcích moc neví a nejsou mediálně viditelní, to však nemusí být ani extraligoví hráči.

3. Metodologie

3.1. Výzkumný design

V této práci jsem zkoumal hokejisty, kteří ukončili aktivní profesionální kariéru. Soustředil jsem se především na liminální fázi přechodu z profesionálního sportu do fáze života po ukončení profesionální kariéry. Tímto bych chtěl práci přispět k pochopení životní trajektorie sportovce a nabídnout další možnost, jakým způsobem tento přechod uchopit. Cílem práce tedy bylo popsat liminální fáze přechodu mezi aktivní kariérou a životem po skončení aktivní profesionální kariéry. Hokejisty jsem vybral záměrně proto, že hokej je sportem, který je v České republice velmi populární (Průzkum SportCentral z roku 2012, dostupné z: pohary-bauer.cz) a zároveň je to jeden ze sportů, kterým lze vydělávat i na nižších úrovních. Navíc je zde častá právě „nejistá“ fáze života hokejisty po tom, co ukončí kariéru. Jak již bylo řečeno ve druhé kapitole, sportovci jsou uzavřeni v jakési sportovní bublině, kvůli které omezují jiné sféry života a kvůli kterým je pro ně následně těžší adaptace na život po aktivní hokejové kariéře. Výzkum také ovlivnila pozice výzkumníka, jelikož se v prostředí sportu a konkrétně pak hokeje dlouhodobě pohybuji

Jev jsem tedy popisoval pomocí kvalitativního výzkumu prostřednictvím polostrukturovaných kvalitativních rozhovorů s bývalými profesionálními hráči ledního hokeje. Liminální fáze je navíc velmi komplexní a je definována subjektivní zkušeností každého jedince, je tedy vhodnější využít interpretativní paradigma, které je typické pro kvalitativní výzkum. Jedná se totiž především o subjektivní reflexe a interpretace sportovců.

Metodou analýzy byla obsahová kvalitativní analýza, která byla založena na uzavřeném kódování, kdy jsem odborné literatury k tématu ukončování kariéry, liminality a socializace určil kategorie, které jsem následně hledal ve výpovědi vybraných sportovců. Pracoval jsem s přepisy rozhovorů. Kódy, které jsem ve výpovědích

respondentů hledal, se týkaly jak samotného ukončování kariéry, tak fází, které po ukončení následují.

3.2. Výzkumné otázky

První výzkumní otázky vycházely z mého zájmu pro témata hokeje i liminality, další se pak přidaly po konzultacích s vedoucím práce či v průběhu tvoření bakalářské práce. Hlavní otázka, kterou si tato práce klade, je, jakým způsobem probíhá a jakou má podobu liminální fáze u vybraných bývalých profesionálních hokejistů.

- **Jaké byly důvody ukončení profesionální hokejové kariéry vybraných sportovců?**

Tato výzkumná otázka se soustředí na preliminální období přechodu a pomůže mi pochopit, proč liminální fáze probíhala tak, jak probíhala. V rámci této otázky se budu zabývat tím, jakým způsobem ukončení probíhalo, tedy zda se jednalo o ukončení plánované či neplánované, což může mít taktéž vliv na délku a prožívání liminální fáze přechodu.

- **Jaké formy rituálů jsou s ukončováním kariéry vybraných českých profesionálních hokejistů spojeny?**

V rámci této výzkumné otázky se chci blíže podívat na formy přechodových rituálů, které mohou být v případě ukončování kariéry přítomny. Pokud se nějaké vyskytnou, tak potom budu mít za cíl popsat, jaký pro sportovce měl tento akt význam.

- **Jak probíhala liminální fáze při ukončování aktivní hráčské kariéry a přechodu do post-profesionálního života u vybraných sportovců?**

Cílem této otázky je popsat, jakým způsobem probíhaly u vybraných hokejistů liminální fáze ukončování aktivní hokejové kariéry. Soustředit se tedy bude především na prostřední, tedy liminální fázi přechodu do posportovního života a cílem této otázky je vyjasnit, jakých rozdílných podob může liminální fáze nabývat.

- **Jak vybraní bývalí profesionální hokejisté prožívají životní období po ukončení profesionální kariéry?**

Tato otázka se pak plně soustředí na liminální fázi přechodu a ptá se, jakým způsobem sportovci reflektují své pocity, které měli v tomto období. Důležité tedy budou

subjektivní pocity a myšlenky, které sportovci v tomto období měli.

- **Jak probíhala resocializace zvolených bývalých sportovců?**

V rámci této otázky se podívám blíže na post-liminální fázi, ve které dochází k internalizaci objektivní reality struktury, do které se po absolvování přechodu z profesionálního sportu začlenili. Budu se soustředit na to, zda a jakým způsobem se měnilo chování, jednání, hodnoty a postoje bývalých sportovců v důsledku vstupu do nové sociální struktury.

3.3. Výzkumný vzorek

Zkoumanými subjekty byli bývalí profesionální hokejisté, tedy hokejisté, kteří měli sport jako hlavní pracovní poměr a vydělávali si jím na živobytí alespoň po nějaký čas. Celkem proběhlo 6 kvalitativních polo-strukturovaných rozhovorů. Výběr vzorku byl záměrný, neboť jsem účelně vybíral sportovce, se kterými jsem byl v kontaktu a kteří splňovali určité charakteristiky tak, aby byl vzorek co nejrozmanitější. Jelikož jsem využíval metod výběrů záměrných, především pak účelový výběr kombinovaný s výběrem na základě dostupnosti, snažil jsem se o co největší rozmanitost vzorku, co se týče charakteristik spojených s ukončováním kariéry. (Marshall, 1996: 523) Protože se v prostředí hokeje pohybuji, mám kontakt na dost sportovců, kteří již ukončili profesionální kariéru, byl jsem v tomto výzkumu svým vlastním gatekeeperem. Z nich jsem vybral 6 tak, abych pokryl co největší škálu charakteristik samotné kariéry i jejího ukončování. Tam, kam nedosáhly mé osobní kontakty, jsem využil metodu sněhové koule, kdy jsem od již vyzpovídaných aktérů získal kontaktní informace na další sportovce. Díky tomu jsem získal 6. rozhovor na hráče, který působil mimo Prahu.

Snažil jsem se tedy zajistit co největší rozmanitost vzorku, vybíral jsem různé příklady hokejistů, které bych mohl různě zařadit na škálu mezi následujícími extrémy - tuzemská/zahraniční kariéra, vyšší/menší liga, ukončení kariéry dobrovolně/nedobrovolně, hráči, kteří zůstali u hokeje/kteří ne, kdo byl v hokeji významný/kdo ne, kdo ukončoval dlouho/kdo krátce, kdo ukončil po zranění/kdo ne, kdo se po ukončení trápil/kdo ne. Tyto charakteristiky byly u participantů různě kombinovány, snažil jsem se maximalizovat heterogenitu vzorku vzhledem k jevu, který zkoumám. Pokud zohledním například důvody ukončení, délku a prožívání

liminální fáze, jedná se o poměrně různorodý vzorek, takže jsem dosáhl toho, co jsem si dal za cíl při výběru respondentů. Podařilo se mi zajistit, abych získal od aktérů rozdílná data, díky kterým lépe popíšu různé způsoby prožívání a reflexe přechodu ze sportovního do posportovního života. Na tuto metodu výběru pak často navazovala i metoda sněhové koule, kdy mi participant, se kterými jsem již rozhovor provedl, poskytl kontakt na potenciálního dalšího respondenta. (Marshall, 1996: 523)

Mezi mnou vybranými hráči tak byli nejčastěji hokejisté, kteří hráli tuzemskou nejvyšší ligu, tedy extraligu, dále hráč, který hrál I. a II. ligu³, Tento sportovec hrál jen v těchto ligách, v nejvyšší měl pouze jeden start. Jako další extrém pak byl hokejista, který hrál v zámořské NHL, je mistrem světa i olympijským vítězem.

3.4. Polo-strukturované rozhovory

Pro polo-strukturované hloubkové rozhovory a jejich provedení jsem využíval především z poznatků získaných při četbě děl zabývajících se touto problematikou. Především jsem čerpal z příručky Kim Longfieldové (2004) a knihy Irvinga Seidmana (2013). V následujících odstavcích popíšu hlavní postřehy, které jsem při vedení rozhovorů využíval.

V tomto případě jsem měl připravenou diskuzní osnovu, kde byly vyznačeny jednotlivé fáze rozhovoru a klíčové otázky pro každou fázi. Rozhovor byl rozdělen následovně – úvod a představení, kde byl představen účel práce, respondent byl požádán o spolupráci, byla mu vysvětlena pravidla rozhovoru a respondent podepsal informovaný souhlas; ve warm-up fázi pak přišla na řadu otázka, která respondenta dostala k tématu a rozmluvila ho; následuje klíčová část, kde byly kladeny otázky klíčové pro cíle výzkumu a navazující na výzkumné otázky; jako poslední je pak shrnutí a závěr, kde výzkumník či respondent shrnou získané informace a rozhovor se uzavře. (Longfield, 2004: 15-27)

Pro samotné vedení rozhovoru jsem pak nejvíce využil poznatků z díla Irvinga Seidmana. V kapitole věnující se technice vedení rozhovoru poskytuje cenné rady výzkumníkům, jakým způsobem se ptát a jak se při rozhovoru chovat. Připomíná, že

³ Jedná se o Tipsport extraligu, což je nejvyšší tuzemská liga, dále Chance Ligu, neboli I. ligu, což je druhá nejvyšší soutěž v České republice, a nakonec II. ligu, která je třetí nejvyšší

klíčovým aspektem správně vedeného rozhovoru je, že výzkumník poslouchá více, než sám mluví. V praxi to vypadá tak, že by měla přijít otázka od výzkumníka, ideálně otevřená (nebo uzavřená následovaná otevřenou sondovací otázkou), která by vybízela respondenta, aby vyprávěl příběh. Poté by měl výzkumník mlčet a poslouchat, co mu dotázaný říká a vyposlechnout si celé vyprávění. Upozorňuje ale, že je důležité klást follow-up otázky, abychom se dostali tématu více do hloubky, výzkumník by se tedy nikdy neměl spokojit s tím, co mu respondent řekne napoprvé. Zároveň by se měl moderátor doptávat, pokud něčemu nerozumí – může jít o specifický výraz, který nepochopí, nebo zkratka nebude vědět, co respondent danou informací myslel. (Seidman, 2013: 63–77)

Je ovšem důležité myslet na to, v jakém hierarchickém vztahu jsou mezi sebou respondent a výzkumník. K nastolení tohoto vztahu mezi účastníky rozhovoru slouží také výběr místa, kde se bude rozhovor odehrávat. Výzkumník tak může ovlivnit, jak bude rozhovor probíhat ještě před tím, než skutečně začne. Je vhodné vybrat neutrální prostředí, kde se bude cítit dobře jak respondent, tak výzkumník. Avšak i například domácí prostředí respondenta může přinést určité výhody. Dotazovaný se bude cítit více uvolněně a je možné, že nám snáze poskytne důvěrnější informace. Na druhou stranu je v nevýhodě výzkumník, který musí zastávat roli hosta a nemá takové pravomoci, jako kdyby se rozhovor konal v neutrálním prostředí. (Elwood, Martin, 2010) Já jsem se snažil vybrat neutrální prostředí kaváren či restaurací, kde bych měl s respondenty dostatek soukromí a zároveň bychom nebyli na „domácím“ hřišti ani jednoho z nás. Zároveň bychom se nacházeli v pomyslné liminální fázi, jelikož prostředí by nesouviselo ani s jednou fází jedincova života. To se mi ale úplně nepodařilo, jelikož jsem se snažil co nejvíce přizpůsobit časovým možnostem svých respondentů. Dvakrát jsme tak rozhovor dělali v restauraci při pauze na oběd, jednou přijel respondent za mnou, jednou já za ním. Dvakrát jsem rozhovor provedl v kanceláři aktérů rozhovoru. Dbal jsem na to, aby se respondent při rozhovoru cítil příjemně a za odměnu jsem jim vždy zakoupil alespoň nějakou drobnost – buď čokoládu, nebo jsem za ně zaplatil nápoje v restauraci.

Veškeré rozhovory byly nahrávány na mobilní telefon. Dotazovaní sportovci s tím neměli žádný problém, chápali, že se jedná o záznam pouze pro účely této práce a který je určen k přepisu. I tak jsem si ale dělal poznámky, ale to spíš pro svou potřebu, kdy

jsem si poznačoval, která témata jsme již prošli, nebo si zaznamenával poznatky, ke kterým bych se chtěl v rozhovoru vrátit. Rozhovory jsem přepisoval tak, jak respondenti odpovídali s tím, že jsem byl občas nucen výpověď upravit, avšak pouze ve smyslu stylistiky, a to vždy tak, aby byl zachován původní význam sdělení. Pouze jediný respondent mě požádal, zda bych mu e-mailem zaslal hotový přepis rozhovoru, aby se mohl podívat, jakým způsobem vypadá jeho výpověď přepsaná s tím, že by případně něco upravil či doplnil. Vrátila se mi zpět jeho verze, kde byly červeně přepsány či doplněny informace do mnou přepsaného textu.

3.5. Analýza dat

Pro interpretaci dat jsem zvolil kvalitativní obsahovou analýzu, při/v rámci které jsem aplikoval předem připravené kategorie a zároveň jsem další kategorie získával při čtení rozhovoru – jedná se tedy o kombinaci uzavřeného a otevřeného kódování.

Analýza proběhla tak, že jsem z odborné literatury k tématu odvodil kategorie, které jsem následně hledal v textu. Jednotlivé kategorie tedy vznikaly na teoretických základech, které byly relevantní pro mou práci. Zejména jsem se pak soustředil na koncepty resocializace a liminality, některé kategorie jsem však bral i z již proběhlých výzkumů k tématu tranzice ze sportu (Turner, 2004; van Gennep, 1997; Berger, Luckmann, 1999; Kadlčík, Flemr; 2008). Jedná se tedy o uzavřené kódování (Mayring, 2004) Jednotlivé kategorie řadil ke třem fázím respondentova přechodu, tedy k preliminární, liminální či post-liminální.

3.6. Reflexe výzkumníka

Zde bych chtěl zohlednit především etiku výzkumu. Vzhledem k tomu, že jsem se s některými respondenty osobně znal, svěřili se mi i s některými osobními zkušenostmi a důvěrnými vzpomínkami, které by někomu jinému nesdělili. Proto jsem dbal na etiku výzkumu a ochranu osobních údajů, kdy jsem veškerá jména, názvy a místa anonymizoval. Místa a sportovní kluby, které respondenti jmenovali, jsem po zvážení vyjmul z citací a nahradil je pouze ligou, ve které tyto týmy působí. Jména samotných respondentů jsem nahradil fiktivními. Nicméně nelze stoprocentně zaručit, že si výpovědi s dotazovanými sportovci nikdo nespojí, především pak s těmi známějšími.

Dalším aspektem, který je vzhledem k výzkumu nutno zohlednit, je má vlastní osoba. Na jednu stranu mi bylo výhodou, že jsem se s respondenty znal osobně, a tak mezi námi již před rozhovorem panovala určitá důvěra. S některými jsem se znal jen od vidění, ale přesto tam určité povědomí bylo, a tak se rozhovor nesl v přátelštějším duchu. Na druhou stranu totéž mohlo být ve výzkumu limitující. To se mohlo projevit právě tím, že výběr vzorku byl záměrný. Respondenti se pak mohli ze známosti snažit výzkumníkovi „zavděčit“ a odpovídat na položené otázky jinak, než by odpovídali cizímu člověku. S tím také souviselo to, že jsem pomocí metody sněhové koule získal pouze jeden kontakt, a tak mohla být data ovlivněna právě osobou výzkumníka.

4. Analytická část

4.1. Ukončování kariéry

Období ukončování kariéry se vztahuje k prelimitálnímu období, tedy k období odloučení od známé struktury, v tomto případě hokejového prostředí. Již samotné rozhodnutí o ukončení však může iniciátorem postupného odlučování se od struktury, a tedy započítím liminální fáze. Velký vliv na to, jakým způsobem bude probíhat následující fáze přechodu, má právě povaha ukončení kariéry. Velký rozdíl je v prožívání liminálního období v případě, že je ukončení plánované, popřípadě spontánní s určitým plánem po ukončení kariéry, a pokud je ukončení neplánované, tedy nedobrovolné. V získaných datech jsou zastoupeny oba způsoby ukončení a ty budou prezentovány dále.

Jak jsem již konstatoval v metodologické části, získal jsem poměrně různorodá data, i co se týče ukončení kariéry. Nelze říci, že by každý ze zvolených sportovců ukončil kariéru z jiného důvodu. V rámci dvou klíčových kategorií – plánované a neplánované ukončení, pak z rozhovorů vyplynuly 3 způsoby ukončení kariéry, přičemž v závislosti na povaze ukončení jednotlivých sportovců lze jednotlivé způsoby přiřadit u různých sportovců k odlišným klíčovým kategoriím. Spadat tedy mohou jak do plánovaného, tak neplánovaného ukončení kariéry. Mezi tyto kategorie pak byly důvody zdravotní, smluvní a výkonnostní. Je však nutné říci, že distinkce těchto kategorií je velmi zjednodušující, jelikož v některých případech může jít o kombinaci různých důvodů nebo způsobů ukončování kariéry.

4.1.1. Plánované ukončení

Plánované ukončení se projevovalo podobně u všech hokejistů. Charakteristické pro tento typ ukončování bylo, že bývalí sportovci sami konstatovali, že se sportem vlastně skončit úplně nechtěli, ale že už v kariéře neviděli budoucnost. Nicméně neobjevil se jakýsi „ideální typ“ plánovaného ukončení, kdy by si sportovec určil nějakou konkrétní sportovní událost či datum, kdy by se sportem skončil. V případě mnou vybraných sportovců plánování probíhalo spíše tím způsobem, že si byli vědomi, že někdy v blízké budoucnosti kariéru ukončí, samotný proces ukončení pak bylo spíše spontánní

rozhodnutí. „*Ale každý má konec jiný. Například někdo hraje v národním mužstvu, tak si řekne, že skončí, ale odehraje ještě jednu sezónu a po mistrovství skončí. Mistrovství světa se třeba vyhraje, tak to je nejkrásnější konec.*“ (Boris) V případě vybraných sportovců to pak probíhalo spíše druhým způsobem. Plánované ukončení kariéry se projevovalo především novými pracovními možnostmi, které měl sportovec již v průběhu aktivní kariéry. Mezi tyto hráče patří Boris, Pavel, Zdeněk a Karel. Poslední dva jmenovaní jsou ovšem poměrně specifickými případy, jelikož jejich ukončení probíhalo nedobrovolně, nicméně oba měli plán, jakým způsobem se po ukončení kariéry budou vydávat. Zdeněk měl vlastní podnikání, Karla lákala kariéra hokejového trenéra.

„No, já jsem ho plánoval dopředu. (...) Já jsem absolvoval tu předsezónní přípravu, to je tedy to léto, v srpnu se šlo na led, já už jsem cítil, že to není ono. V půlce září začala soutěž, už jsem nedostával tolik prostoru, cítil jsem, že dělám chyby, že to není ono a ukončil jsem to.“ (Boris)

Na této citaci je zřejmé, jakým způsobem probíhalo „plánované“ ukončení kariéry u vybraných sportovců. U ostatních jedinců probíhalo ukončení podobně, ačkoliv se mohlo jednat o jiné důvody. „*Já jsem o tom začal přemýšlet, když jsem to ukončoval v první lize. (...) Jakmile jsem tam ukončil angažmá a přesunul se do druhé ligy, tak už při tom přesunutí jsem začal pracovat jako realitní makléř.*“ (Pavel) Zde již bylo plánování ukončení kariéry tím způsobem, že hokej se stal pouze přivýdělkem k nové hlavní pracovní činnosti, kterou bylo zaměstnání v oblasti realit. Nicméně rozhodnutí bylo nakonec spontánní: „*(...) takže jsem si prostě vzal výstroj, řekl jsem, že se omlouvám, ale že už mě ten hokej nenaplňuje a že končím.*“ (Pavel)

Specifickými příklady, jak jsem říkal, byl Zdeněk a zejména pak Karel. Způsobem ukončení kariéry bychom je mohli řadit spíše do neplánovaného ukončení, nicméně tím, že měli určité vize budoucnosti po ukončení kariéry bychom je měli řadit spíše do této kategorie. Na otázku, zda ukončení kariéry nějakým způsobem plánoval, odpověděl Zdeněk následovně. „*Ne, vůbec, já jsem i věděl, že nebudu dělat nějaké rozlučky nebo tak, prostě až to přijde, tak to skončím a uvidí se, co dál.*“ (Zdeněk) Na druhou stranu

ovšem konstatuje, že již za hráčské kariéry rozjel podnikání, kterému se měl věnovat i po ukončení kariéry. „*Tak já jsem podnikal celou dobu, už když jsem hrál, tak jsem se začal učit tím, že jsem v malém podnikal. Pak jsem obchodoval dál, a tak jsem více méně věděl, že budu dělat, co jsem dělal.*“ (Zdeněk) Poměrně nejasným zástupcem této kategorie pak byl Karel, který ukončil spontánně kvůli zdravotnímu stavu. Je ovšem pravda, že se jednalo o v průběhu času zhoršující se bolesti zad, a tak ukončení nelze řadit do kategorie důvodu „jednorázových“ zranění. „*(...) Už jako hráč jsem si udělal Běčko [trenérská licence B], protože jsem věděl, že bych u toho hokeje chtěl zůstat.*“ (Karel) Karel byl specifickým důkazem zjednodušené distinkce na plánované a neplánované ukončení. V jeho případě šlo totiž o kombinaci obou způsobů, jelikož s progresivním zraněním začal plánovat ukončení kariéry, ačkoliv ukončit kariéru nechtěl. „*Musel jsem začít hodně cvičit, i tak jsem je cítil pořád víc a víc. (...) Ale když to řeknu na rovinu, za mě to rozhodlo to zdraví, už jsem prostě nemohl, tak jsem to ukončil.*“ (Karel)

K plánování ukončení kariéry, kromě možnosti dalšího zaměstnání, patří také důležité zdroje, ať už vnější či vnitřní, které tento přechod ulehčují. Mezi vnitřní patří vlastnosti jednotlivce, které využívá pro překonání liminálního období a uplatnění v dalším zaměstnání. „*Ale jinak si myslím, že jsem měl dost sebevědomí, a neměl jsem problém s tím přechodem.*“ (Pavel) Jiným typem zdrojů jsou pak vnější zdroje, které se projevují určitou finanční zálohou, důležitými kontakty aj. „*Tak nedá se říct, že bych měl miliony schované pod polštářem, takže jako úplně našetřeno, že bych z toho vyžil, jsem neměl. Něco jsem měl, ale investoval jsem hlavně do nemovitostí.*“ (Zdeněk)

4.1.2. Neplánované ukončení

Proti předchozímu typu stálo ukončení neplánované, které se nastávalo především v důsledku snížené výkonnosti hokejisty či jeho zdravotního stavu. Typickým příkladem druhého způsobu ukončení byl Marcel, který byl nucen ukončit kariéru z důvodu onemocnění boreliózou. „*Ne, ukončil jsem kvůli nemoci, kvůli borelióze. (...) Protože jsem na tom byl špatně a nebyl jsem vůbec vyléčený. A tam jsem věděl, že už se k tomu nikdy nevrátím.*“ (Marcel) Zároveň popisuje, jakým způsobem se způsob ukončení jeho profesionální kariéry podepsal na další fáze jeho života. „*Takže jsem nic*

dopředu neplánoval a o to větší to byla rána.“ (Marcel)

Taktéž neplánovaně, a dokonce víckrát, avšak z jiného důvodu, ukončoval kariéru Vojtěch. Ten svou profesionální dráhu hokejisty ukončil poté, co se mu po ukončení smlouvy nenaskytl další kontrakt. Zároveň ukončoval z rodinných důvodů, nikdy však dopředu konec kariéry neplánoval.

„Kariéru jsem ukončil de facto dvakrát, poprvé to bylo ve 33, když jsem skončil v extralize a nesehnal jsem angažmá, tak už jsem si sháněl práci, co bych mohl dělat. (...) Pak se mi ozval kamarád, který hrál v cizině, že jim odešel cizinec, tak jsem si de facto ještě od roku 2002 do roku 2006 prodloužil kariéru.“
(Vojtěch)

K samotnému ukončení kariéry pak došlo v důsledku neprodloužení smlouvy v kombinaci s rodinnými důvody. *„Už jsme se nedohodli na smlouvě v cizině a narodila se nám ten rok dcera, tak jsem si řekl, že se vrátíme do Čech. Manželka měla nabídku na práci.“* (Vojtěch)

I v případě neplánovaného ukončení kariéry, stejně jako v přechodném typu, se dá hovořit o zdrojích, které jedincovi pomáhají překonat přechod. V případě Vojtěcha to byly především vnější zdroje, jednalo se o kontakty a finanční zálohu. *„Většinou je to přes známé, takže jsem měl návrh na nějakého skladníka, abych klukovi, co měl firmu, hlídal sklad. (...) No, naštěstí jsem měl něco našetřeno za tu dobu, ale bylo to opravdu jen na pár měsíců, ale i tak to byl skok.“* (Vojtěch) Stejně tak to měl i Marcel, i když ten k tomu po těžkém období po konci kariéry přidal i určité vnitřní zdroje. *„A když jsem se dostal z toho období špatného, tak jsem získal takovou vnitřní potřebu se o sebe starat. Samozřejmě mi bylo nabídnuto od kamarádů, (...), i nevlastní táta mi nabízel, že mu mohu pomáhat ve firmě.“* (Marcel)

4.1.3. Důvody ukončení kariéry

Jak jsem již napsal v úvodní části této kapitoly a demonstroval jsem citacemi v předchozích podkapitolách, dominantní důvody ukončení kariéry byly 3 – zdravotní, smluvní, výkonnostní. Jedná se ovšem o takové ideální typy, jelikož se většinou nejednalo o jediný důvod, nýbrž o jejich kombinaci. První z nich bylo ukončení v důsledku snížení výkonnosti. To se objevilo u Borise, Karla, Marcela a později i Vojtěcha. U Karla, Marcela a Vojtěcha však byl tento důvod kombinován ještě s jiným. Vojtěch tedy končil kariéru z důvodu toho, že se snižovala jeho výkonnost, ale hlavní příčinou konce jeho sportovní kariéry bylo neprodloužení smlouvy. Zároveň zde roli hrála také jeho rodina. Karel zase ztrácel výkonnost v důsledku špatného fyzického stavu. Stejně tak se ukončení projevilo i u Marcela.

Druhým důvodem ukončení byl smluvní, tedy neprodloužení smlouvy či neschopnost získat další angažmá. Zástupcem tohoto typu byl Zděnek a v kombinaci s výkonností i Vojtěch. Jednalo se o důvod, který spadl do kategorie nedobrovolného ukončení kariéry.

Posledním dominantním důvodem ukončení pak byl zdravotní stav sportovce. Ten byl také hlavním projevem nedobrovolného ukončení kariéry a jako takový negativně ovlivnil pokračování profesionální kariéry u Karla a Marcela. V jednom případě to bylo postupné zhoršování (Karel), ve druhém pak „jednorázové“ onemocnění a ukončení kariéry.

4.1.4. Přechodové rituály

K ukončení kariéry a konci prelimitárního období se také vážou „rituály odloučení od předchozího světa“. Cílem jedné z výzkumných otázek bylo zjistit, jaké formy těchto rituálů jsou u vybraných hokejistů přítomny. Mezi takové by se daly počítat například exhibiční zápasy na rozloučení s kariérou, rozloučení s klubem při zápasy, rozlučky v týmu a podobně. U většiny mých respondentů se žádné takovéto specifické rituály vůbec neobjevovaly, dva z nich dokonce prohlásili, že by o ně vůbec nestáli. „*Já to ani nechtěl, mně se takové akce nelíbí.*“ (Karel) Stejný názor zastával i Zděnek. „*Ne, vůbec, já jsem i věděl, že nebudu dělat nějaké rozlučky nebo tak. (...) Ne, ani mě to nenapadlo,*

já nemám rád takové ty akce typu „Loučí se Růžička, tak si všichni půjdeme zahrát hokej a oslavíme to“. (Zdeněk)

Jediný, u koho se taková akce objevila, byl Boris. I tak to ale byla neplánovaná událost, se kterou on neměl nic společného. Sice se proti těmto aktům přímo nevyhranil, ale řekl, že si na takové akce nepotrpí. *„V rámci toho mi před utkáním udělali rozlučku s kariérou. Takže to byla taková věc, kterou já jsem neplánoval a kterou pro mě připravil klub.“* (Boris) Tuto akci bychom tak mohli považovat za přechodový rituál a počátek liminální fáze jedince.

Jako přechodový rituál odloučení by se však mohlo počítat i například nepodepsání smlouvy či její vypovězení. Takové rituály již byly v případě sociálních aktérů výzkumu přítomny, jednalo se především o nepodepsání další smlouvy, její neprodloužení či neschopnost najít angažmá. I takovéto situace by se daly považovat za rituály odlučovací.

4.2.Liminální fáze přechodu

„Ano, období, že nevím, co se bude dít a nevěděl jsem sám co se sebou. Najednou jsem se začal neznat a netušil jsem, co se životem vůbec.“ (Marcel)

Zmíněná citace je typickým projevem liminality. Marcel se nacházel „na pomezí“ mezi dvěma strukturami. Do této fáze se sportovci dostávají ukončením kariéry. Jak ji popisuje Turner, její hlavní charakteristikou je její nejasnost, protože jedince, který se v ní nachází, nelze přiřadit k žádné struktuře. Není „ani tady“, „ani tam“. (Turner, 2004: 96) Navíc je podle autora plná možností a potenciálu a vyznačuje se testováním a experimentováním s naskytnutými možnostmi. To lze ilustrovat na příkladu Marcela, který po ukončení kariéry zkoušel hned 3 zaměstnání, nakonec zvolil jedno, u kterého zůstal. To bylo jeho novou strukturou. *„Samozřejmě mi bylo nabídnuto od kamarádů, co bych mohl dělat, kde bych mohl pracovat, (...) a když jsem si pak vybíral mezi těmi profesemi, protože to nešlo skloubit, tak jsem si vybral ten hokej.“* (Marcel) Proto se jí říká „fáze sociální změny“. (Turner, 1979: 465–466) V tomto případě jde ovšem spíše o

změnu individuální, Liminální fázi v této práci označuji období v přechodu, kdy sportovec nabývá charakteristik pro liminální fázi typických. Tedy například nejasnost, anti-strukturálnost či experimentování s novými možnostmi.

K této fázi se vztahují 2 z mých výzkumných otázek, první popisuje její průběh, druhá se pak zaměřuje na subjektivní reflexi tohoto období z pohledu končícího hokejisty. Jejich odpovědi by mělo být, jakým způsobem tuto fázi bývalí sportovci vnímají. Jak bude uvedeno dále, objevil jsem dva různé projevy liminality u vybraných hráčů. Jednalo se o jakousi „kvazi-liminalitu“ a poté liminalitu „faktickou“. Tato distinkce je má a bude vysvětlena dále.

Ze získaných dat vyplývají dva různé projevy přechodu. První by se dala označit za určitou kvazi-liminalitu. K takovému projevu docházelo v případě plánovaného ukončení kariéry, kdy již v preliminálním období, tedy v době, kdy byli součástí původní struktury, ačkoliv se od ní duševně již postupně distancovali, nabývali atributů charakteristických pro nový stav. Jak argumentuje Turner, v liminální fázi jedinec prochází „kulturní oblastí, která nemá žádné atributy minulého ani nadcházejícího stavu. (Turner, 2004: 95) Oproti tomu se ovšem vyskytovaly určité aspekty, které jsou dle Turnera pro liminální fázi typické, jako například experimentování s možnostmi. V tomto případě se jednalo o experimentování s budoucím zaměstnáním, které bylo součástí plánu po ukončení kariéry. (Turner, 1979: 465–466) Kvazi-liminální fáze se objevila u Karla, Borise a Pavla. Druhým projevem pak je „faktická“ liminální fáze, která nastává již po ukončení kariéry a projevuje se právě anti-strukturálností, nejasností i sociální změnou a novými možnostmi pro jedince, který přechod absolvuje.

4.2.1. „Kvazi-liminalita“

U některých vybraných bývalých hokejistů se liminální fáze, která se vyznačuje anti-strukturou a nejasností nevyskytovala. Přisuzuji to tomu, že se jednalo o plánované ukončení kariéry, kdy si sportovci již v preliminální fázi hledali nové zaměstnání a současně ho i vykonávali. Postupně se tedy začleňovali do nové struktury a v určité době byli sice „na pomezí“ dvou struktur, nicméně byli členy obou, a tak odporují

definici liminálního období dle Turnera. (2004: 96) I tak by se ovšem mohlo jednat o jakousi „kvazi-liminalitu“, tedy o fázi, ve které by se jedinec sice nacházel ve stálé struktuře, nicméně by již vykazoval určité aspekty liminality, jako právě experimentování s možnostmi a přemýšlení o své budoucnosti, o přehodnocení svého hodnotového univerza tak, aby mohl do nové struktury vstoupit s novými schopnostmi a povinnostmi. (Turner, 1967, cit. podle Beech, 2011: 287)

U Karla došlo k přechodu do post-liminální fáze v souvislosti s opuštěním extraligového klubu a jeho přesunu do první ligy. Již v tomto období byly jeho bolesti velké, a Karel tak věděl, že se konec jeho kariéry blíží. *„Tak když jsem v těch třiatřiceti končil v extralize, tak ta bolest už byla velká a i tím jsem skončil.“* (Karel) Navíc, jak sám řekl, neodehrál příliš mnoho zápasů, a tak se ze struktury fakticky vymanil, ačkoliv v ní formálně dále setrval. *„Ten rok, co jsem hrál v I. lize, tak z toho jsem stejně dvakrát 3 měsíce marodil se zády, takže tam už to mělo takový rychlý konec.“* (Karel) V té době také začalo jeho experimentování s budoucí kariérou, kdy chodil již jako hráč vypomáhat s trénováním ve svém mateřském klubu. Tím, že se začal zapojovat do nové struktury a že zároveň pomalu přestával kvůli bolestem zad hrát, se postupně odlučoval od původní struktury, zároveň však získával atributy pro strukturu či stav následný. *„Když mně nabízel, když mi bylo 31, ať si udělám to Běčko, ať to zkusím, tak mě to docela nadchlo, už jsem chodil i vypomáhat na kurzy bruslení a do mládeže. Tedy samozřejmě ne pravidelně jako hráč.“* (Karel) Dalo by se tedy říci, že se Karel již v době svého „sociálního umírání“ připravoval na „sociální znovuzrození“, které přišlo i hned po „smrti“. (Coakley, 1983, cit. podle Kadlčík, Flemr, 2008: 252–253) *„Říkám, já jsem jeden den skončil a druhý jsem nastoupil jako trenér.“* (Karel) Právě proto, že měl Karel charakteristické rysy pro jednu či druhou strukturu, nelze období jeho přechodu označit jako „fakticky“ liminální, lze ho ale označit pojmem „kvazi-liminální“ proto, že nebyl ve druhé struktuře ještě začleněn stále, ale své budoucí zaměstnání pouze testoval.

U Borise byl teoretickým započítáním liminální fáze, již zmíněný přechodový rituál v podobě rozloučení se klubem s hráčem před vyprodanou halou. Nejednalo se ovšem o poslední odehraný zápas, a tak nemůžeme říci, že by po tomto rituálu Boris již nebyl součástí sportovní struktury. Tento akt ovšem naznačoval, že se jeho konec již blíží (k

faktickému ukončení kariéry došlo asi o měsíc později), a tak již v tu dobu hrál s vědomím, že jeho kariéra nebude brzy dále pokračovat. „*A s vědomím, že budu končit, to mě trápilo, ale to rozhodnutí pak přišlo spontánně, protože člověk z toho chtěl už vyskočit, protože hrál špatně.*“ (Boris) I tento sportovec měl již v době preliminální fáze připraven plán, jakým směrem se ubírat po konci kariéry. Nedocházelo ovšem, jako v předchozím případě, ke zkoušení různých směrů a možností, k experimentování s budoucností. Jeho následné zaměstnání totiž bylo téměř jisté, jelikož byl spolumasitelem rodinné firmy, a vyžadovalo se tedy, aby se v ní po konci kariéry angažoval. V tomto období tedy postupně docházelo k proměně role ze „sportovce“ na „podnikatele“. Stejně jako v předchozím případě, i zde je nutné poukázat na absenci liminálního období, kde by jedinec nebyl „ani tady, ani tam“. Specifický rituál v podobě rozlučky klubu s hráčem bychom ovšem mohli považovat za začátek „kvazi-liminálního“ období, kdy je jedinec na pomezí, myšlenkově již opouští předchozí strukturu a začíná se připravovat na vstup do struktury nové.

I v případě Pavla docházelo k přechodu do post-liminální fáze ještě v průběhu kariéry. „*Já jak už jsem hrál v té II. lize, nebo teda ukončoval jsem to v I. lize, tak už jsem pracoval jako realitní makléř a plán byl takový, že nastoupím k tátovi do firmy, kde budu dělat reality.*“ (Pavel) Zde také docházelo k experimentování s novými možnostmi již v době, kdy byl Pavel stále součástí původní struktury. Na rozdíl od předchozích dvou „sociální proměna a znovuzrození“ probíhalo v tomto případě i po ukončení kariéry. Jak sám respondent říká, v prvních chvílích v nové práci se ještě jako zaměstnanec úplně nebral. „*Takže se dá říct, že jsem si tu firmu prošel od A do Z. A až potom mě pustili samotného do terénu. (...) Určitě v tomhle období třeba rok, dva ještě ne, ale potom už jsem se bral normálně jako makléř.*“ (Pavel) Zde je „kvazi-liminalita“ nejzřejmější, neboť ačkoliv se Pavel nacházel v nové struktuře, stále v ní neměl pevnou pozici, což je dle Turnera jeden ze znaků postliminální fáze. Jedinec se dle něj „znovu nachází v relativně stálém stavu.“ (Turner, 2004: 96) To zde ovšem neproběhlo, jelikož Pavlovo postavení se s měnícími si povinnostmi v každé pozici, kterou ve firmě zastával, postupně proměňovalo. Ustálilo se až v době, kdy se „stal“ makléřem. Mohli bychom tedy toto období označit za „kvazi-liminální“, kdy docházelo k experimentování s možnostmi v rámci celé firmy a charakteristické hledáním sama sebe, aby se na jeho konci Pavel mohl „stát někým“. (Turner, 1967, cit. podle Beech,

V případě druhé výzkumné otázky, tedy jakým způsobem toto období prožívají, jsou odpovědi shodné. Období přechodu bývalí hokejisté neprožívají s nějakými specifickými pocity. Většinou se na ukončení kariéry dokonce těšili, ačkoliv to bylo vždy z jiných důvodů. Je však možné říci, že tomuto období nepřikládali žádný zvláštní význam a nepřisuzovali mu výraznější pocity. „*Jak jsem již říkal, mně se dost ulevilo. Někdo je z toho třeba rozhozený, že byl zvyklý odjet na zimní stadion, ale u mě to nebylo, já byl spíš rád.*“ (Boris) Podobně to měl i Karel, ačkoliv ten konec vyhlížel kvůli zdravotním důvodům. „*Těšil jsem se, že mě přestanou bolet záda. A nohy. A že nebudu muset vyjíždět na kole na kopce. Ne, tak bylo to pozvolnější, ta bolest zad pomalu narůstala.*“ (Karel) Postupné změny ve vztahu ke sportu pociťoval i Pavel, vzhledem k jeho zapojení do pracovního procesu v otcově realitní firmě. „*Člověk už se podvědomě šetří, nejde do toho na sto procent a už je to na něm i znát, že nehraje na sto procent. (...) Já jsem se vrhnul do té práce, která mě všeobecně naplňovala.*“ (Pavel) Prožívání by se tedy dalo charakterizovat jako postupné smíření se s tím, že bude jejich kariéra ukončena a s tím že bylo toto období spojené převážně s pozitivními pocity.

4.2.2. „Faktická“ liminalita

Podle van Gennepa může liminální fáze trvat různě dlouho, v závislosti na povaze přechodu. (van Gennep, 1997: 27) Tomuto projevu liminality odpovídá přechod Zdenka, Vojtěcha a Marcela. Ve všech těchto případech je velmi patrná anti-strukturálnost, která je pro liminální osoby typická, dalším projevem je například nejasnost v tomto období. Anti-strukturálnost v této fázi se projevovala jednak odloučením od pevné struktury, tedy zaměstnání, a zároveň nijak nestanoveným harmonogramem jedincova života. Zároveň se jedinci vymykají síti klasifikací a nenesou známky předchozího ani následného stavu. (Turner, 2004: 95, 96)

Zatímco Zdeněk měl na rozdíl od dalších dvou sportovců určitý plán, jakým směrem bude po ukončení kariéry pokračovat, i přes to nastalo v jeho životě „nejasné“ období. Tuto fázi života dle svých vlastních slov bral jako možnost najít sám sebe a novou

motivaci, kterou by nahradil motivaci ve sportu. „*No, já odjel do Krkonoš, kde jsem měl barák a tam jsem byl nějakou dobu, bral jsem to jako období, kdy prostě po tom ukončení hledám sám sebe. (...) Začínáš hledat motivaci, co dál.*“ (Zdeněk) Co se týče anti-struktury v liminálním období, které prožíval, byla umocněna jeho odjezdem mimo Prahu a pobytem na chalupě v Krkonoších. Odpoutání se od struktury tedy bylo faktické, tedy že opustil profesionální sport, a zároveň zde byl aspekt vzdálenosti, kdy se od struktur (v tomto případě i vlastního podniku) distancoval svým odjezdem „na samotu“. „*Ale tak tam jsem se potloukal po horách, neměl jsem tam žádný harmonogram, když jsem chtěl, šel jsem se projít, když ne, zůstal jsem doma. Takže to pro mě byl takový čas, kdy jsem se mohl srovnat.*“ (Zdeněk) Jak tvrdí van Genneep, v závislosti na přechodu může tato fáze trvat různě dlouhou dobu. V případě Zdeňka se jednalo o období asi 6 týdnů, po nichž se vrátil do Prahy k dětem a ke „staronové“ struktuře svého podnikání. „*No, já myslím, že jsem tam byl asi 6 týdnů. Tak samozřejmě jsem nemohl na nějak extra dlouho, protože jsem tady měl ten rozvod, soudy a tak, měl jsem děti, takže jsem taky musel začít nějak pracovat.*“ (Zdeněk)

Anti-strukturální období se objevilo také v přechodu u Vojtěcha. U něj bylo toto období zároveň mateřskou dovolenou, kdy se staral o narozenou dceru. Po jeho ukončení jeho kontraktu v zahraničí se vrátili do Čech, kde Vojtěch po určitou dobu nepracoval, byl mimo strukturu a pouze se staral o svou dceru. „*Manželka měla nabídku na práci, takže ze začátku manželka chodila do práce a já šel od nějakého půl roku na mateřskou, kdy jsem se staral o malou.*“ (Vojtěch) K tomuto prožitku se dále vyjadřoval, především hodnotil obtížnost mateřské dovolené. Nezmiňoval se však, zda by cítil nějaký sociální tlak, nebo zda mu to přišlo nepřírozené. Tato otázka by mohla být rozvinuta v rámci studií genderu. „*Jsem si nedovedl představit, co to je ta mateřská. Jsem si to vyzkoušel a vážně to není žádná legrace. Když malá nespala, tak pořád vyžadovala pozornost, pořád nějaké jídlo, hrát si, a to jsem byl ještě rád, že nám manželka večer navařila, takže jsem to druhý den jen ohříval.*“ (Vojtěch) Jediný sociální tlak, který jsem ve výpovědi identifikoval, byl stereotyp muže jako živitele rodiny.

„*(...) Protože jsem si říkal, že nás přeci nebude živit manželka. Ano, byl jsem na mateřské a domluvili jsme se tak, ale stejně jsem si říkal, že nás nebude živit*

manželka, že bych si měl něco najít aspoň, nebo někde pomáhat. Ale říkali jsme, že malá je doma a že až půjde do školky, tak si budu muset opravdu něco najít.
(Vojtěch)

U Vojtěcha pak bylo patrné i období experimentování s novými možnostmi, ačkoliv se svou dosavadní kariérou cítil spíše limitován. *„No, spíš jsem cítil, že jsem omezený, co vlastně můžu dělat. Tak možná bych se naučil nějakého číšníka nebo barmana, třeba bych se to naučil. (...) Ale můžu třeba dávat pozor na lidi nějakému známému, třeba toho skladníka, nebo taxikář.“* (Vojtěch) Jediným, co nakonec vyzkoušel, bylo povolání trenéra, u kterého zůstal a které se následně stalo jeho novou strukturou. *„Tak jsem říkal, že můžu, že jim vypomůžu, a pak se uvidí. Tak jsem asi týden vypomáhal a pak ze mě udělali hlavního trenéra té třídy.“* (Vojtěch)

Posledním, u kterého se nejisté období projevilo velmi výrazně, byl Marcel. Pro něj s koncem kariéry nastalo velmi těžké období, v němž byly výrazně patrné projevy liminální fáze přechodu. *„No, dá se říct, že jsem si myslel, že pro mě skončil svět. (...) Ano, období, že nevím, co se bude dít a nevěděl jsem sám co se sebou. Najednou jsem se začal neznat a netušil jsem, co se životem vůbec.“* (Marcel) Na rozdíl od ostatních účastníků výzkumu se u tohoto bývalého hokejisty projevila výrazněji i sociální změna spojená s tímto obdobím. Ačkoliv ještě nebyl v nové struktuře, došlo k „sociální změně“ v souvislosti s duševním ukončením období nečinnosti. *„Získal jsem jiný pohled na život, což je pochopitelné. Byl ze mě pak jiný člověk.“* (Marcel) Poté, co si Marcel uvědomil, že nechce dál žít dosavadním způsobem, se jeho smýšlení změnilo a on se rozhodl, že si znovu najde práci a zapojí se zpět do sociální struktury. S tím souvisel také aspekt liminality, který přislubuje nové možnosti.

„Samozřejmě mi bylo nabídnuto od kamarádů, co bych mohl dělat, kde bych mohl pracovat, i nevlastní táta mi nabízel, že mu mohu pomáhat ve firmě, což jsem potom dělal. (...) A hned po tom, co jsem tam začal pracovat, tak mi byla naskytnuta šance jít trénovat, a když jsem si pak vybíral mezi těmi profesemi, protože to nešlo skloubit, tak jsem si vybral ten hokej.“ (Marcel)

Trvání tohoto období, než se Marcel obrnil a po období profesní nečinnosti se rozhodl pro zaměstnání, bylo podobně dlouhé jako u Vojtěcha. „*Dá se říct, že tak půl roku. (...) Ne, nepracoval jsem, vůbec.*“ (Marcel)

Odpovědi byly nalezeny i na další výzkumnou otázku, a to jakým způsobem toto období jedinci prožívají. Jak je patrné z prezentovaných citací, všichni tři dotazovaní sportovci si období, kdy byli mimo strukturu a nebyli si úplně jistí směrem, kterým se jejich bude život ubírat, byli vědomi. Dokazuje to i fakt, že byli schopni určit časové rozmezí, kdy se v tomto období nacházeli. Prahová fáze přechodu byla jasně definována dvěma základními časovými body, a to dnem ukončení kariéry, kdy se jedinec v preliminální fázi odpoutal od známé struktury a přesunul se do místa „mezi světy“, a obdobím vrácením se do zaměstnání, kdy se bývalí hokejisté znovu začlenili do určité struktury, kterou v tomto případě reprezentovalo nové zaměstnání.

Co se týče prožívání liminální fáze přechodu, bylo pro zmíněné hráče na rozdíl od třech respondentů citovaných v předchozí kapitole rozdílné. Každý ho prožíval jinak, pro někoho bylo toto období jednoduché, pro někoho těžké. Jediným, kdo toto přechodné období klasifikoval jako jednoduché, byl Vojtěch. Důvodem, proč měl tento přechod jednodušší než jiní, pro něj byla právě mateřská dovolená s dcerou, kvůli které se také vrátili ze zahraničí zpět do Čech.

„Pro mě to byla asi ta malá. Že jsem s ní zůstal doma a že mě vlastně zaměstnala, že jsem neměl čas přemýšlet o tom, co budu dělat, čím se budu zabývat. Takže třeba až večer, když přišla manželka, tak jsme o tom spíš povídali, ale tohle bylo asi to nejdůležitější, že jsem měl o někoho hned starost.“
(Vojtěch)

I tak se v tomto období objevovaly i negativní pocity, které souvisely s nejistotou v budoucí kariéře. Jak sám respondent říkal, to, že získal extraligový titul, mu nijak nepomůže při hledání zaměstnání. „*Jako trochu určitě stres, čím se budu žít, co budu dělat, určitě tam byly nějaké pochybnosti, co vlastně můžu dělat.*“ (Vojtěch) Tím trochu

popírá svá předchozí tvrzení, že ho dcera zaměstnala natolik že neměl čas myslet na takové věci. V závěru rozhovoru pak ale potvrdil, že dcera opravu ulehčila jeho přechod, zohlednil i variantu, kdyby se nenarodila. „*Asi by mi to vadilo trochu více, že nemám práci, že nás živí manželka, že nic nedělám, válím se doma.*“ (Vojtěch) I přes to byla ale dcera součástí liminálního období, pouze oddálila případné nejistoty budoucnosti aktuální potřebou se o ni starat. Do post-liminální fáze se dostal ještě před tím, než skončila nutnost se o dceru starat, a tak byly tyto nejistoty v liminální fázi Vojtěchova přechodu nepřítomny.

Opačným případem, tedy tím, pro koho byla liminální fáze velice špatným obdobím jeho života, byl Marcel. Z jeho předchozích citací je zřejmé, že pro něj byl konec velký šok, obzvláště také proto, že se o ukončení nerozhodl sám, ale rozhodlo to za něj jeho zdraví. Z pohledu jeho prožívání liminálního období pak lze konstatovat, že na tom byl z respondentů nejhůře. V tomto anti-strukturálním a nejistém období nebyl v žádném zaměstnání, neměl žádné aktivity, které by naplňovaly jeho den. Navíc propadl alkoholu, což jeho přechod také ztížilo. „*Takhle, ten půl rok, co jsem měl tohle období, tak jsem to vůbec nevnímal. Spíš až dneska to vnímám. Já v tom období ani nepřemýšlel racionálně. Pil jsem alkohol, flákal jsem se a byl jsem hlavou úplně jinde.*“ (Marcel) Sice zohlednil snahu pomoci od svých blízkých, především od rodinných příslušníků, kteří se ho v tomto období snažili podporovat, ale proti tomu postavil vlastní umíněnost a tvrdohlavost, které tuto pomoc odmítaly. „*Rozhodně rodina, to je základní stavební kámen, kdy celá rodina mě podporovala, tedy ne v tom alkoholismu [smích], ale v tom, že se mi snažili pomoci. Ale vesměs, když člověku někdo nabízí pomoc a on ji nechce, tak to nejde.*“ (Marcel) Nakonec, jak již bylo řečeno v předchozích odstavcích, se z tohoto období dostal Marcel sám.

Jakýmsi prostředníkem by mohl být Zdeněk, který své liminální období sice taktéž charakterizuje jako těžké, ale zároveň zmiňuje i faktory, jež mu pomáhaly zmírnit obtížnost přechodu. Podobně jako Marcel, i on v tomto období hledal sám sebe, ačkoliv mělo jeho „hledání“ mnohem příjemnější průběh. „*Takže to pro mě byl takový čas, kdy jsem se mohl srovnat, urovnat si to v té hlavě a vrátil jsem se pak už jako v lepším psychickém stavu.*“ (Zdeněk) Na otázku, jaké pro něj toto období bylo, odpověděl:

„No, bylo to na nic (...) a začínáš hledat motivaci, co dál. (...) No určitě to bylo těžké, přeci jen ukončení kariéry je velký šok. A ještě jsem měl do toho ten rozvod, takže soudy a tak. Ale naštěstí jsem našel nějaký cíl, za kterým bych šel, to bylo to moje podnikání, takže jsem měl aspoň nějakou motivaci, co dělat dál. K tomu navíc ještě děti, takže to si myslím, že mi to usnadnilo.“ (Zdeněk)

Měl tak o mnoho jednodušší průběh liminální fáze než Marcel, ačkoliv sám přiznal, že prvotní obtíže v tomto období způsoboval například ztráta přísunu financí. *„První, co zjistíš, že už ti nechodí ty peníze, co ti chodily, takže rozhodně ti začínají chybět peníze. Takže musíš začít šetřit. (...) Něco jsem měl, ale investoval jsem hlavně do nemovitostí.“* (Zdeněk)

S faktickým projevem liminality se tak změnilo i její prožívání liminálními osobami. S povědomím o této fázi přechodu přišly i konkrétní pocity, které se s tímto obdobím vázaly.

4.2.3. Resocializace

Tato část analýzy se zaměřuje na postliminální fázi, která dle van Gennepa znamená vstup do nové struktury a následnou adaptaci na nové požadavky, které jsou na něj danou strukturou kladeny. (van Gennepe, 1997: 27) S tím tedy souvisí resocializace, sekundární socializace či přechodné typy socializace, na které upozorňuje autorská dvojice Berger a Luckmann (1999). V případě mnou zvolených sportovců se projeví právě přechodné typy socializace, které se projevují pouze „díličními transformacemi subjektivní reality nebo vybraných oblastí této reality“. (Berger, Lachman, 1999: 159) Sportovci se tedy nemění kompletně, pouze internalizují některé nové prvky a hodnoty dané objektivní reality, do které vstupují, a přidávají je do svého hodnotového univerza. (Berger, Luckmann, 1999: 159)

V hodnotovém univerzu vybraných sportovců docházelo pouze k částečným změnám v souvislosti s novou strukturou, do které se zapojili. Většinou ovšem konstatovali, že se jejich osobnost nezměnila a že stavěli na tom, kým byli v profesionální kariéře. Všichni ovšem zohledňovali určité změny, které nastávaly v důsledku resocializace a

vstupu do nové struktury. Velký vliv na tyto proměny mělo „nové prostředí“, ve kterém se bývalí sportovci realizovali. V případě třech z mých účastníků výzkumu dle jejich vlastních výpovědí nezaznamenali žádné změny ve svém chování a jednání. Absenci proměny přisuzují tomu, že se po skončení kariéry vlastně nevymanili z dosavadní struktury, pouze se v ní posunuli na jinou pozici. Tito hráči totiž po skončení kariéry setrvali u hokeje jako trenéři. I přes to si však uvědomují nutnost určitých změn, kterými museli projít.

Například Karel konstatuje, že jaký byl hráč, takový je trenér, ale že musel pozměnit svůj styl vyjadřování a pohledu na hokej. *„Ne, hodnoty, názory třeba na život mám stejné. Je samozřejmě jiný pohled na hokej v tom, že před tím jsem se staral sám o sebe a teď se starám o 20 lidí, které mám v mužstvu.“* (Karel) Navíc také zohledňuje nutnost proměny vyjadřování. *„Takhle, když je v mužstvu 20 dospělých, tak se asi jedná trochu jinak, než když přijdete a trénujete 20 dětí.“* (Karel) Navíc hovoří o nutnosti se vzdělávat více, než v předchozí profesi. *„Určitě, před tím mi ke zdokonalování stačil ten trénink. Dneska to je ne jenom ten trénink, co jsem na ledě, ale musím ještě kolem toho shánět informace, je kolem toho víc práce.“* (Karel) Podobně je na tom i Vojtěch, který na sobě nezpozoroval žádné změny.

„Ne, to ne, já jsem vlastně zůstal u toho sportu, tak názory mám pořád stejné. Žádné návyky na nějaký jiný životní styl jsem neměl, myslím si, že fungujeme stejně, jako když jsem ještě hrál. Sice máme trochu míň těch peněz, ale fungujeme nějak stejně.“ (Vojtěch)

Do této kategorie změn spadá také Boris, který stejně jako předchozí dva sportovci zůstal v hokejovém prostředí. Odlišné to bylo ale v tom, že on byl spolujemitelem firmy, a tak byl opět na jiné pozici ve stejné struktuře. Stejně jako předchozí dva popírá změny v hodnotách či názorech, změny ale zaznamenává například v komunikaci či řízení. *„Stejně se člověk dostal do role, kdy v rámci toho podnikání musel umět komunikovat s lidmi, zadávat úkoly, umět někomu vynadat, že něco nesplnil a tak dále. To jsou věci, se kterými se v tom hokeji člověk moc neseťká.“* (Boris) Jako odůvodnění této nutnosti hovoří o „luxusu“, ve kterém se sportovci pohybují, kdy se téměř nemusí o nic starat, veškeré činnosti za ně někdo zařídí. *„Dneska se o tom hodně mluví, za nás to třeba tak nebylo, že o ty sportovce je postaráno, že za ně pomalu chodí vybírat peníze*

do bankomatu a že se o ně tak starají, že ten sportovec si nedokáže nic sám zařídit.“
(Boris)

Podobně k resocializaci přistupuje i Marcel, který stejně jako Karel tvrdí, že je stejný jako byl vždy. Marcel však o zásadních změnách hovořil již dříve, nikoliv ale s novou strukturou. *„V téhle práci jsem svůj a vždy budu svůj, takže si nemyslím, že bych se musel nějak změnit.“* (Marcel) Do souvislosti s proměnami hodnot a svého „já“ dával především ukončení kariéry a dále svůj výjezd do severní Ameriky v mládí. Tyto změny si poté zachoval a stavěl na nich v dalším zaměstnání. Odjezd do ciziny pro něj podle jeho vlastních slov byl velice zlomovým okamžikem v rozvoji jeho osobnosti. *„Osamostatnil jsem se v životě, úplně se mi změnil pohled na život, už jenom tím, že jsme tam každý týden povinně zasedávali s knězi, (...) já díky tomu začal být věřící.“* (Marcel) Ke změnám postojů lze ještě zařadit změnu ve vnímání financí. *„To se asi změnilo, ale spíš než hodnoty nebo pohled na život, to bylo hodně v těch 19, ale hlavně hodnota peněz.“* (Marcel) U Marcela bychom o změnách v mládí mohli hovořit jako o resocializaci, kterou popisují Berger a Luckmann, tedy „rekonstruování reality *de novo*.“ (Berger, Luckmann, 1999: 159)

Větší změny na sobě pozorovali Zdeněk s Pavlem. Pavel, který podle vlastních slov prošel celou firmou, aby získal potřebné schopnosti pro vykonávání nového zaměstnání. Postoje a hodnoty se podle něj nezměnily, musel ovšem v rámci nové struktury přizpůsobit své jednání tak, aby vyhovovalo nastaveným normám. Jednalo se především o komunikaci. *„Takže to byl pro mě na začátku dost velký problém, který jsem postupně odbourával s holkami z recepce a asistentkami, které mě nutily volat [klientům], abych to postupně odboural.“* (Pavel) S komunikací také souviselo to, že se muselo proměnit jeho vyjadřování. Jako další změnu pak vidí, stejně jako Marcel, změnu pohledu na finance. *„Jasně, a taky člověk musel začít myslet a hodně uvažovat nad tím, jestli když vydělá jeden měsíc peníze, tak kolik může ten měsíc utratit. Jestli ten další měsíc něco vydělá, nebo nevydělá, takže hodně nad tím přemýšlet nad tou finanční stránkou.“* (Pavel)

Zdeněk hovořil o financích stejně. *„První, co zjistíš, že už ti nechodí ty peníze, co ti chodily, takže rozhodně ti začínají chybět peníze. Takže musíš začít šetřit.“* (Zdeněk) Po konci kariéry a vstupu do nové struktury se pak musel vypořádat s problémy

s komunikací, v rámci zaměstnání musel změnit své chování a jednání tak, aby mohl lépe jednat se zákazníky a obchodními partnery. Navíc pak začal ještě pracovat v televizi, kde bylo vystupování velice důležité. *„Myslím, že jsem se jako člověk nezměnil, ale v určitých věcech určitě. Třeba jsem musel začít mluvit trochu jinak, abych získal nějaké obchodní partnery a klienty. Navíc v televizi mluvíš vlastně pořád a je to tvoje živobytí, takže jsem se musel naučit nějakému lepšímu vyjadřování. Ale tak to patří k povaze té práce.“* (Zdeněk) Zároveň s novým zaměstnáním, ať už to bylo podnikání, televize či trenérství, kde také působí, zjišťuje, že získal určité nové vlastnosti. *„Tak určitě to byla taková odvaha, nebo spíš možná že jsem neměl strach se bavit s lidmi, protože ta komunikace je důležitá všude. Navíc si myslím, že hlavně díky televizi se dokážu lépe připravit a přizpůsobit. V té televizi je to hodně o improvizaci, takže proto.“* (Zdeněk)

Co se týče tematické roviny kódování, z té vyplynula jedna změna, kterou mají všichni vybraní sportovci společnou. S ukončením kariéry získali více volného času. Velmi dobře to ilustruje citace z výpovědi Vojtěcha.

„No, hlavní změna byla, že jsem měl po volné víkendy ze začátku [smích]. Protože se hrálo o víkendech většinou, i když já říkám, že jsme trénovali dopoledne, takže jsme měli volné odpoledne, ale přeci jen ten hokej se hraje třikrát týdně a ty víkendy jsou tam. Když se hrály zápasy na venkovních hřištích, tak to je na celý den, takže teď jsem měl volné víkendy a mohl jsem si dělat nějaké plány.“ (Vojtěch)

Volný čas, potažmo volné víkendy se ve všech výpovědích objevovaly jako „hlavní změna“ poté, co jsem se účastníků rozhovoru ptal na otázku, jaké hlavní změny nastaly po ukončení kariéry.

5. Diskuse výsledků

Z dosažených výsledků analýzy soudím, že liminalita byla v kombinaci se socializací relevantním interpretačním nástrojem pro zkoumání přechodu sportovců do posportovního života. Koncept liminality pak umožnil rozfázovat přechod ze sportovního do posportovního života na tři rozdílná období, přičemž největší důležitost jsem přikládal období druhému, tedy liminálnímu ve kterém se formuje sportovcova budoucnost. Optika liminality mi umožnila nahlížet na celý proces přechodu již od ukončování kariéry, až po resocializaci do nové struktury. Oproti jiným přístupům se nesoustředí na důsledky ukončení kariéry, ale spíše jeho celkový průběh. Navíc umožňuje nahlížet na sportovcovu subjektivní reflexi přechodného období a jeho následnou proměnu osobnosti, aniž by se jednalo o psychologický přístup. Výsledky analýzy jsou prezentovány ve třech celcích, tedy ukončování kariéry, liminální fáze přechodu a resocializace, každý věnující se jednotlivým liminálním fázím přechodu, jak je definoval van Gennep (1997). Díky tomuto pojetí lze lépe pochopit průběh liminální fáze přechodu, je totiž zřejmé, co jí předcházelo, a co po ní následovalo.

V rámci preliminární fáze v kategorii ukončování kariéry jsem identifikoval dva rozdílné způsoby ukončení kariéry. Jednalo se o ukončení plánované a neplánované. Způsob, jakým byla profesionální hokejová kariéra sportovce ukončena, výrazně ovlivnil průběh liminální fáze. V souvislosti s preliminární fází jsem pak také dokázal odpovědět na první výzkumnou otázku, tedy jaké byly důvody ukončení kariéry u vybraných sportovců. Identifikoval jsem tři důvody ukončení kariéry, které byly mezi sebou různě kombinovány. Jednalo se o ukončení v důsledku snížení výkonosti a motivace, dále důvod smluvní, tedy kvůli neprodloužení smlouvy či neschopnosti najít další kontrakt a v posledním důvodem pak byly důvody zdravotní, ať už se jednalo o průběžné zhoršování zdravotního stavu jednotlivce či „jednorázové“ zranění nebo nemoc. To odpovídá i důvodům ukončení kariéry ve výzkumu Kadlčíka a Flemra (2008), kdy stejně jako u nich, i u mě převažovaly důvody ukončení spojené se sportem nad těmi, které se sportem nesouvisely. Například u Vojtěcha bychom pak mohli přidat ještě důvod rodinný, kdy ukončil kariéru, jelikož jeho manželka měla v Čechách nabídku na práci a chtěli se s dcerou a synem vrátit zpět do vlasti. Nezařadil jsem ho ovšem do výsledků, protože to byl pouze vedlejší motiv. Jako hlavní důvod ukončení kariéry tedy nebyly prakticky žádné „nesportovní“ důvody přítomny. (Kadlčík, Flemr,

2008: 258, 259) V souvislosti s ukončením kariéry jsem se také zajímal o přítomnost či nepřítomnost přechodových rituálů, které podle van Gennepa jednotlivci usnadňují přechod. V případě mnou vybraných hokejistů však rituály nehrály žádnou roli. Dva z účastníků výzkumu je dokonce explicitně odmítali. Pouze v jednom případě se takový rituál objevil, jeho účastník mu ale nepřisuzoval žádnou důležitost.

Co se týče liminální fáze, důležitým aspektem jejího průběhu byl způsob ukončení kariéry. V důsledku toho jsem pak při analýze identifikoval dva projevy liminality. Prvním byla „kvazi-liminalita“, jelikož jedinec přímo neprožíval období, kdy by nebyl součástí žádné sociální struktury. Naopak se stalo, že byli součástí dvou struktur najednou (tedy původního i následného zaměstnání), což odporuje pojetí liminality, jak ji chápe Turner. Jedinec by se totiž v preliminální fázi měl odpoutat od původní struktury a v pomezí fázi by se měl vymykat jakýmkoliv klasifikacím, které by ho k nějaké struktuře přiřadily. Neměl by tedy být „ani tam, ani tam“. (Turner, 2004: 95) Bývalí sportovci však v této ovšem vykazovali určité rysy jedinců v liminální fázi, jelikož přemýšlí o svém postavení ve společnosti, o společnosti samotné a o svém hodnotovém univerzu, přehodnocuje ho, aby se mohl do společnosti vrátit s novou identitou, novými schopnostmi a povinnostmi. Změnou hodnotového univerza bylo například to, že je hokej již nenaplňoval, nebo si uvědomili, že pokračování v kariéře již nemá smysl. (Turner, 1967, cit. podle Beech, 2011: 287) V dalších třech případech pak bylo liminální období přechodu do posportovního života velmi patrné. To byl druhý projev, tedy „faktická“ liminalita. Zjevná byla anti-strukturálnost tohoto období, kdy se jedinci nenacházeli v žádné společenské struktuře, respektive zaměstnání, a jejich budoucnost i stav byly nejasné. Došlo také k určité sociální změně či proměně rolí po absolvování této fáze přechodu, kdy se z jedinců, ze kterých se ukončením kariéry stal „nikdo“, stal „někdo“. (Turner, 1979: 465–466)

V závislosti na projevu liminality se také měnily odpovědi na další výzkumnou otázku, která se týkala reflexe období přechodu. V případě plánovaného ukončení kariéry nebyla liminální fáze přítomna, jedinci si tak toto období neuvědomovali a nijak ho nereflektovali. Co se týče subjektivního prožívání tohoto období, jejich pocity byly vesměs pozitivní, hovořili o volnosti a dokonce se na konec kariéry těšili. Pozitivní pocity, které tito sportovci s koncem kariéry zmiňovaly, odpovídají i výsledkům výzkumu Kadlčíka a Flemra (Kadlčík, Flemr, 2008: 262) Naopak v případech, kdy se

liminální období projevilo, si jedinci uvědomovali, že se nachází „někde mezi“, ve fázi přechodu bez struktury, harmonogramu a dokázali toto období časově vymezit. Dle jejich výpovědí se jednalo o období od ukončení kariéry po vstup do zaměstnání. To by odpovídalo i popisu Turnera, který říká, že v post-liminálním období je již v relativně stálém stavu. (Turner, 2004: 96) Jejich pocity se pohybovaly různě na škále pozitivní-negativní. Vnímali určitou volnost spojenou s ukončením kariéry a zároveň pociťovali, že nakonec udělali dobré rozhodnutí, ale následné období pro ně bylo obtížné. Záviselo na tom, jakým způsobem se s ukončením kariéry srovnali. O tom hovoří i Kadlčík a Flemr, kteří zohledňují, jakým způsobem se sportovci vypořádávají s ukončením kariéry, tzv. copingové strategie. V závislosti na nich pak můžeme hovořit o pozitivní či negativní tranzici. (Kadlčík, Flemr, 2008: 261, 262) V případě těchto sportovců nebyl přechod dle jejich vlastních slov vůbec jednoduchý. Pocity zde byly mnohem silnější a často negativnější než v případě absence liminální fáze.

Posledním sledovaným obdobím byla post-liminální fáze přechodu, tedy fáze charakteristická pro resocializaci do nové struktury. V tomto období již byli sportovci začleněni v nové struktuře, potažmo novém zaměstnání, a docházelo k internalizaci objektivní reality a případně pozměnění chování a jednání v závislosti na struktuře, ve které se pohybovali. K žádným výraznějším změnám v oblasti hodnot však nedošlo. Jako příčinu vidím to, že se většina mnou dotazovaných sportovců nakonec uchýlila k povolání trenéra (nebo bylo jedno z povolání trenér), což znamenalo faktické setrvání v dosavadní struktuře, pouze posun na jinou pozici. Hodnoty a postoje tak nebyly téměř pozměněny, jediným pohledem, kterého jsem zaznamenal změnu, byla finanční sféra, tedy hodnota peněz. V souvislosti s novým povoláním ovšem většina sportovců přiznala nutnost získat nové vlastnosti, dovednosti či upravení těch stávajících. Většinou se jednalo o nutnost zlepšení komunikace s lidmi a překonání nepříjemností spojených s komunikací s cizími lidmi.

Jako prostor pro další rozvoj této práce vidím v komparaci s dalšími sporty, kde by se mohly analyzovat různé projevy liminality napříč kolektivními sporty, popřípadě v kontrastu se sporty individuálními. Další prostor pro výzkum pak spatřuji v možnosti hlouběji se zaměřit na přechodové rituály, které se v hokeji při ukončování kariéry objevují.

Závěr

V této bakalářské práci jsem se soustředil na přechod bývalých profesionálních hokejistů ze sportovního života do života po sportu. Zajímala mě především liminální fáze tohoto přechodu, tedy období, kdy se jedinci nacházeli „na pomezí“. Do souvislosti s prožíváním této fáze jsem pak dával i samotné ukončování kariéry a následnou resocializaci, které lépe pomohly pochopit právě druhou fázi přechodu.

V první části práce jsem popsal, jakým způsobem probíhá profesionální sportovní kariéry a jakými optikami je možné se na tuto problematiku dívat. Vymezil jsem také základní koncepty, se kterými tato práce operuje. Jednalo se o *rites de passage*, liminalitu a rekonstrukci identity. V jedné z podkapitol jsem zohlednil také vhodnost zvolených konceptů.

Klíčovou částí byla analytická část, kdy jsem za pomoci citací z dat získaných polostrukturovanými rozhovory s 6 bývalými profesionálními hokejisty, odpovídal na výzkumné otázky, které jsem si stanovil v metodologické části. Zajímavým zjištěním bylo, že se může projevit jakási „kvazi-liminalita“, která se projevuje tak, že ačkoliv jedinec fakticky zůstává součástí původní struktury, nebo se dokonce současně stává součástí struktury jiné, vykazuje určité známky liminální fáze přechodu, jako je proměna hodnotového univerza, přemýšlení o společnosti a budoucnosti a experimentování s možnostmi. Zároveň bylo zajímavé pozorovat, jakým způsobem probíhá resocializace sportovců a jakým způsobem oni sami vnímají proměny ve vlastním jednání či hodnotách, které nová struktura přináší. V této oblasti jsem zjistil, že na sobě vybraní sportovci nevnímají žádné zásadnější změny. Může to být proto, že většina mnou vybraných sportovců zůstala u hokeje i v následném zaměstnání.

Jako možnost pro rozvoj tohoto výzkumu vidím srovnání mezi různými kolektivními sporty, například v kontrastu s nějakými méně populárními. Zajímavé by také mohlo být zkoumání, jaký vliv na tento přechod má právě kolektivita sportu, tedy komparace s individuálními sporty.

Summary

In this bachelor thesis, I focused on the transition of former professional ice hockey players to the post-sport period of their life. I was interested mostly in the phase when they were „on the threshold, meaning the liminal phase of this transition.

Firstly, I outlined the most important theoretical concepts I used in this thesis. I explained the process of professional sports career in general and named some of the angles it can be viewed from. Then I clarified the concept of rites de passage, the liminality, which was a key concept for this work, and then the process of resocialization and the construction of identity. Then I outlined the methodology of my research followed by the analysis of gathered data. I used the qualitative content analysis with the usage of deductive category application. That means I had prior formulated categories and I was connecting those with the text.

After the analysis, two forms of liminality came to light. The first was a kind of quasi-liminality, which means that even though the individual still belongs to its former structure, and possibly even to the sequent, he bears some of the aspects of the liminality, for example, the experimenting with possible future structures, revaluation or thinking about his role in society. The second form is then the “factual” liminal phase, in which there are the characteristics of the liminality more apparent. It shows the aspects of anti-structure, ambiguity and also the new possibilities, the experiments with them and rethinking the social role of oneself.

Použitá literatura

ALLISON, Maria T.; MEYER, Carrie. Career problems and retirement among elite athletes: The female tennis professional. *Sociology of sport journal*, 1988, 5(3): 212-222. DOI: <https://doi.org/10.1123/ssj.5.3.212>

ASHE, Arthur; RAMPERSAD, A. *Days of Grace*. New York: Ballantine, 1993. ISBN 0-345-38681-7.

BEECH, Nic. Liminality and the practices of identity reconstruction. *Human relations*, 2011, 64.2: 285-302. DOI: <https://doi.org/10.1177/0018726710371235>

BENNET, Kathleen P.; LECOMPTE, Margaret D. *The Way Schools Work: A Sociological Analysis of Education*. White Plains: Longman, 1990. ISBN-0-8013-0182-3.

BERGER, Peter L. a Thomas LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46-1.

BERNES, Kerry B. et al. *Life After Sport: Athletic Career Transition and Transferable Skills*. *Journal of Excellence*, 2009. 13, 63-77. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/10133/1175>

COAKLEY, Jay J. *Leaving competitive sport: Retirement or rebirth?*. *Quest*, 1983, 35(1): 1-11. DOI: <https://doi.org/10.1080/00336297.1983.10483777>

CURTIS, James; ENNIS, Richard. *Negative consequences of leaving competitive sport? Comparative findings for former elite-level hockey players*. *Sociology of Sport Journal*, 1988, 5(2): 87-106. DOI: <https://doi.org/10.1123/ssj.5.2.87>

DRAHOTA, Jo Anne Tremaine; EITZEN, D. Stanley. *The role exit of professional athletes*. *Sociology of Sport Journal*, 1998, 15(3): 263-278. DOI: <https://doi.org/10.1123/ssj.15.3.263>

ELWOOD, Sarah A.; MARTIN, Deborah G. "Placing" interviews: location and scales of power in qualitative research. *The professional geographer*, 2000, 52.4: 649-657. DOI: <https://doi.org/10.1111/0033-0124.00253>

GREENDORFER, Susan L.; BLINDE, Elaine M. "Retirement" from intercollegiate sport: Theoretical and empirical considerations. *Sociology of Sport Journal*, 1985, 2(2): 101-110. DOI: <https://doi.org/10.1123/ssj.2.2.101>

KADLČÍK, Jiří; FLEMR, Libor. *Athletic career termination model in the Czech Republic: A qualitative exploration*. *International Review for the Sociology of Sport*, 2008, 43(3): 251-269. DOI: <https://doi.org/10.1177/1012690208098544>

LONGFIELD, Kim. In-Depth Interviews in PSI/AIDSMark Social Marketing Research Tool Kit 2004, str. 15-27

MARSHALL, Martin N. Sampling for qualitative research. *Family practice*, 1996, 13.6: 522-526. DOI: <https://doi.org/10.1093/fampra/13.6.522>

MAYRING, Philipp. Qualitative content analysis. *A companion to qualitative research*, 2004, 1(2), art. 20: 159-176.

MCPHERSON, Barry D. *Sport participation across the life cycle: A review of the literature and suggestions for future research*. *Sociology of Sport Journal*, 1984, 1(3): 213-230. DOI: <https://doi.org/10.1123/ssj.1.3.213>

NOBLE, Charles H.; WALKER, Beth A. *Exploring the relationships among liminal transitions, symbolic consumption, and the extended self*. *Psychology & Marketing*, 1997, 14(1): 29-47. DOI: [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6793\(199701\)14:1%3C29::AID-MAR3%3E3.0.CO;2-Q](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6793(199701)14:1%3C29::AID-MAR3%3E3.0.CO;2-Q)

OGILVIE, Bruce C.; TAYLOR, Jim. *Career termination issues among elite athletes*. *Handbook of research on sport psychology*, 1993, 761-775. Dostupné z: <https://www.drjimtaylor.com/4.0/writing/book-chapters/>

PARKER, Kathy B. *Betwixt and between: the liminality of the former college football player*. Knoxville, 1993. Disertační práce. The University of Tennessee.

SEIDMAN, Irving. *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*. Teachers college press, 2013.

STAMBULOVA, Natalia. *Symptoms of a crisis-transition: A grounded theory study*. 2003.

TAYLOR, Jim; OGILVIE, Bruce C. *A conceptual model of adaptation to retirement among athletes*. *Journal of applied sport psychology*, 1994, 6(1): 1-20. DOI: <https://doi.org/10.1080/10413209408406462>

TURNER, Victor Witter. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-7226-900-3.

TURNER, Victor Witter. *The forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual*. Cornell University Press, 1967.

TURNER, Victor. *Frame, flow and reflection: Ritual and drama as public liminality*. *Japanese Journal of Religious Studies*, 1979, 465-499. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/30233219>

VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Mythologie. ISBN 80-710-6178-6.

WYLLEMAN, Paul; LAVALLEE, David; ALFERMANN, Dorothee. *Career transitions in competitive sports*. Biel: FEPSAC, 1999. ISSN 1562-1278.

Další zdroje

ČTK. Dres mu vehnal slzy do očí. Opravdový konec, uvědomil si Eliáš. In: *Týden.cz* [online]. 26.2.2018 [cit. 17.3.2019]. Dostupné z: https://www.tyden.cz/rubriky/sport/hokej/dres-mu-vehnal-slzy-do-oci-opravdovy-konec-uvedomil-si-elias_469117.html

Poháry Bauer. Nejoblíbenější sporty. In: *pohary-bauer.cz* [online]. [cit. 10.7. 2019]. Dostupné z: <https://www.pohary-bauer.cz/clanky/nejpopularnejsi-sporty>

Teze bakalářské práce

Předpokládaný název:

Liminalita ukončování aktivní profesionální hokejové kariéry

Termín dokončení:

LS 2018/2019

Stručná charakteristika tématu:

Bakalářská práce se bude zabývat ukončováním profesionální kariéry českých ledních hokejistů, které bude analyzováno perspektivou teorie liminality a přechodových rituálů. Dílčí pozornost pak bude věnována strategiím, které sportovci při přechodu ze sportovního života mají.

Jak tvrdí Kadlčík a Flemr ve své studii, je špatně dívat se na ukončení kariéry jako jednorázový proces. Navíc většina studií nahlíží na ukončování kariéry jako na problém (je spojen s krizí identity a těžkostí přechodu do života po ukončení kariéry) místo toho, abychom se na tuto problematiku dívali jako na přechodovou fázi, která představuje možnost sociálního znovuzrození. (Kadlčík, Flemr, 2008: 252–253) Díky tomu, že lze ukončování kariéry brát jako tranzici z jedné životní fáze do druhé, je možné dívat se na tento přechod optikou liminality. Ta je spojována s přechodovými rituály či *rites de passage*, které popisuje Arnold van Gennep. Jeho rituály přechodu probíhají ve třech po sobě jdoucích fázích, které jsou preliminární, liminální a postliminální. (Bowie, 2008: 158) Na jeho dílo pak navazuje Victor Turner, který se soustředí detailněji na právě druhou jmenovanou etapu přechodu. Liminální fáze je jakousi mezifází, ve které jedinec není „ani tady, ani tam“, nachází se vně každodenních sociálních a kulturních stavů a zjednodušeně není „nikým“. Tato fáze je plná možností a je také označována jako fáze sociální změny, protože právě zde se „nikdo stane někým“. (Turner, 1979: 465–466)

V liminální fázi má sportovec možnost zvolit si, jakou cestou se bude jeho následný život ubírat. Jak bylo naznačeno v přechozím odstavci, ne nadarmo se toto období nazývá fází sociální změny, neboť právě zde dochází k onomu pomyslnému sociálnímu znovuzrození, přijetí nové identity, role a společenského postavení. Na tom, jak je na tuto fázi připraven, závisí jeho další uplatnění. Sportovci tuto fázi jistě vnímají jako

poslední výzvu, kterou jim jejich sportovní kariéry přichystaly. Právě identifikace liminální fáze ve výpovědi respondentů a jejich vjemy ohledně ní budou problémem, kterým se bude práce zabývat. Vedlejším cílem pak bude popis přechodových rituálů, které se mohou při ukončování kariéry objevovat. Touto problematikou se zabývali například Jiří Kadlčík a Libor Flemr (2008) či S. Park, D. Lavallee a D. Tod, kteří k ní provedli výzkumy (2013). Přínos práce by mohl být v tom, že nabízí nový pohled na ukončování kariéry. Dosavadní výzkumy se zabývají zejména rovinou sociální či psychologickou, kdežto tato práce bude využívat perspektivy antropologické.

Výzkumné otázky: (další otázky mohou vyvstat během výzkumu)

- Jaké byly důvody ukončení profesionální hokejové kariéry?
- Jaké jsou hlavní fáze liminality při ukončování aktivní hráčské kariéry a přechodu do post-profesionálního života?
- Jsou si hráči vědomi tohoto období ve svém životě?
- Jaké formy rituálů jsou s ukončováním kariéry vybraných českých profesionálních hokejistů spojeny?
- Jak vybraní bývalí profesionální hokejisté prožívají životní období po ukončení profesionální kariéry?

Metoda práce:

Práce bude využívat kvalitativní vědecké metody, konkrétně pak bude těžit z dat získaných prostřednictvím polo-strukturovaných kvalitativních rozhovorů s 6-8 bývalými profesionálními českými hokejisty. Získaná data budou následně analyzována prostřednictvím techniky uzavřeného kódování, kdy z odborné literatury (především k tématu liminality) určím kategorie, které budu následně hledat ve výpovědi vybraných sportovců. Pracovat budu s přepisy rozhovorů. Kódy, které budu ve výpovědích respondentů hledat, se budou týkat jak samotného ukončování kariéry, tak fáze, která po ukončení následuje. Kategoriemi by tedy mohly být následující – „důvody ukončení sportovní kariéry“, „plánování ukončení sportovní kariéry“ (k tomu se pak budou vázat kategorie „vnitřní zdroje“ – sebevědomí, pracovitost, spolehlivost atd. a „vnější zdroje“ – důležité kontakty, finance atp.), „překážky při přechodu do

života po sportu“, dále pak „nové možnosti po ukončení kariéry“, „plánování života po ukončení kariéry“, „životní změny po ukončení kariéry“.

Výsledkem analýzy pak bude, zda jsou si sportovci této liminální fáze či určitých rituálů, které mohou být spojeny s ukončením kariéry, vědomi.

Předpokládaná struktura:

1. Úvod
2. Teoretická část
 - 2.1. Přejímový rituál
 - 2.2. Liminalita přechodu
 - 2.3. Ukončování kariéry jako tranzice
3. Empirická část
4. Závěr
5. Použité zdroje
6. Přílohy

Předběžné zdroje literatury:

ALFERMANN, Dorothee., STAMBULOVA, Natalia. *Career transitions and career termination*. In G. Tenenbaum & R. C. Eklund (Eds.), *Handbook of sport psychology*. Hoboken, NJ, US: Wiley. 2007. 712-733

BERNES, Kerry B. et al. *Life After Sport: Athletic Career Transition and Transferable Skills*. *Journal of Excellence*, 2009. 13, 63-77.

BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008.

COAKLEY, Jay J. Leaving competitive sport: retirement or rebirth?. *Quest*, 1983, 35.1: 1-11.

KADLČÍK, Jiří; FLEMR, Libor. *Athletic career termination model in the Czech Republic: A qualitative exploration*. *International Review for the Sociology of Sport*, 2008, 43(3): 251-269

PARK, Sunghee; LAVALLEE, David; TOD, David. *Athletes' career transition out of sport: A systematic review*. *International review of sport and exercise psychology*, 2013, 6(1): 22-53.

STAMBULOVA, Natalia, et al. ISSP position stand: Career development and transitions of athletes. *International journal of sport and exercise psychology*, 2009, 7.4: 395-412

Seznam příloh

Příloha č. 1: Kódovací schéma (tabulka)

Příloha č. 2: Osnova rozhovoru (tabulka)

Příloha č. 3: Vzor informovaného souhlasu (text)

Příloha č. 1: Kódovací schéma (tabulka)

Preliminalní fáze	Plánování ukončení kariéry	Dobrovolně/Nedobrovolně; s plánem/bez plánu; vnější zdroje (kontakty, finance)/vnitřní zdroje (vlastnosti, schopnosti)
	Důvody ukončení kariéry	Zdravotní; rodinné; osobní; ztráta zájmu; zhoršení výkonnosti; smluvní; finanční; volnočasové; stěhování; věk
	Kontext ukončení	Časový údaj; místní údaj
	Překážky	Osobní (stesk po sportu, špatný přechod); ze strany okolí (rodina, přátelé, trenéři, spoluhráči)
	Způsob ukončení kariéry	Neprodloužení smlouvy (dobrovolné, nedobrovolné); po zranění; nezískání dalšího kontraktu
Liminální fáze	Subjektivní vstup	Pocity; myšlenky; přechodový rituál
	Kontext liminality	Časový údaj; místní údaj
	Aspekty liminální fáze	Nejistota; anti-struktura; sociální změna
	Změny	Sociální/finanční/osobní/životní styl; hodnoty/postoje/chování; odloučení od známé struktury; alternace identity
	Nové možnosti	Původce možností; oblast možností (pracovní/osobní atd.); limitovanost v možnostech; absence možností
Postliminální fáze	Subjektivní vstup	Myšlenky; pocity
	Změny	Socializace; nové chování; jednání; nová struktura; nová identita
	Kontext	Časový údaj; místní údaj
	Překážky	Fyzické/psychické; sociální; vzdělání
	Zpětné vnímání kariéry	Pozitivní/negativní; možné změny

Příloha č. 2: Osnova rozhovoru (tabulka)

<p>Část 1: úvod Délka: 3 minuty</p>	<p>Celková délka: 3 minuty</p>
<p>Přivítání, představení výzkumníka, důvodu rozhovoru:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dobrý den, vítám Vás a děkuji, že jste přišel/přišla. Jmenuji se Michal Neuman a jsem studentem sociologie a sociální antropologie na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Dnešní rozhovor se uskuteční na základě mé bakalářské práce, která se věnuje období po ukončení profesionální hokejové kariéry a bude trvat asi 45 – 60 minut. <p>Upozornění, ujištění</p> <ul style="list-style-type: none"> • Chtěl bych Vás upozornit na to, že náš rozhovor bude nahráván, nahrávka i následný přepis budou pouze pro potřeby této práce. Rád bych Vás požádal o upřímné odpovědi, nemusíte mít strach, Vaše odpovědi jsou důvěrné a pouze pro účely této práce. Tento rozhovor přepíšu, abych s ním mohl dále pracovat. Je možné, že výpověď budu nucen z důvodu srozumitelnosti upravit (například slovosled, význam ale zachovám). 	

<p>Část 2: warm-up Délka: 8 minut</p>	<p>Celková délka: 11 minut</p>
<p>Sport</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mohl byste mi vyjmenovat některé z nejdůležitějších bodů Vaší hokejové kariéry? <ul style="list-style-type: none"> ○ <i>Kdy jste začal hrát profesionálně?</i> ○ <i>Jaký byl Váš největší úspěch?</i> ○ <i>V jaké jste hrál nejvyšší lize?</i> ○ <i>Kdy jste kariéru ukončil / začal přemýšlet o ukončení kariéry?</i> • Jak jste se cítil jako vrcholový sportovec? Jakou roli pro Vás měl sport na profesionální úrovni? 	<p>Obecně sport</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Jak byste zhodnotil Vaši sportovní kariéru, jak jste se svou proběhnuvší kariérou spokojen? 	
---	--

<p>Část 3: klíčová část Délka: 20-35 minut</p>	<p>Celková délka: 31 - 46 minut</p>
<p>PRELIMINÁLNÍ FÁZE</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jak jsem říkal, rozhovor se bude soustředit především na ukončování sportovní kariéry. Řekněte mi, kdy a jak jste začal přemýšlet o ukončení kariéry. <ul style="list-style-type: none"> ○ <i>Co Vás k tomuto rozhodnutí vedlo? Jaké byly okolnosti tohoto rozhodování?</i> • Plánoval jste ukončení kariéry dopředu? (pokud ne, posunout se na další otázku) <ul style="list-style-type: none"> ○ Pokud ano: <i>Jak se Vám hrálo s vědomím, že kariéru ukončíte?</i> ○ <i>Jak jste ukončení plánoval? Jaký byl Váš plán?</i> ○ <i>Kdo ovlivňoval vaše rozhodnutí ukončit kariéru? (přátelé, rodina, sportovní kolegové, novináři, fanoušci)</i> • Jaké byly hlavní důvody pro ukončení kariéry? <ul style="list-style-type: none"> ○ <i>Jednalo se o dobrovolné ukončení? (pozn. i po zranění, hráč se sám rozhodl) Nucený odchod?</i> • Jakým způsobem ukončení kariéry probíhalo? <ul style="list-style-type: none"> ○ <i>Neprodloužení smlouvy/výpověď, exhibiční zápas, rozlučka atd.</i> ○ <i>Jak jste to oznámil v kabině (pokud vůbec) a s kým jste informaci sdílel? Komu jste rozhodnutí o ukončení řekl jako prvnímu?</i> ○ <i>Měly pro Vás tyto akce nějaký speciální význam?</i> • Byla Vaše kariéra podle Vás ukončena moc brzy, akorát, nebo moc pozdě? Proč? 	<p>Důvody a způsob Ukončení kariéry</p>

LIMINÁNI FÁZE

- Jak jste se obecně cítil po ukončení kariéry?
 - *Jaké byly hlavní pocity, myšlenky? (jistoty – nejistota, nadšení, naděje/obavy, nové příležitosti)*
 - *Co jste získal a co jste ztratil*
 - *Očekával jste to? Byl jste na to připraven?*
- Jaké hlavní změny nastaly po ukončení kariéry?
 - *V profesním životě*
 - *Získal jste nějaké nové přátele, ztratil jste některé z těch starých?*
 - *V oblasti financí?*
 - *V obecném životním stylu? (trávení volného času, stravovací návyky, přístup k životu celkově)*
 - *Které z předchozích změn byly vítány? Které naopak musely být překonány?*
- Co Vám pomohlo, ať už lehce či těžko, překonat překážky a změny spojené s ukončením kariéry?
 - *K doptání: Vnitřní zdroje: - vědomosti, píle, odvaha, zodpovědnost, svědomí, pracovitost*
 - *Vnější zdroje: - finance, podpora přátel/rodiny/spoluhráčů, důležité kontakty atp.*
- Jak se změnila po ukončení kariéry Vaše role/identita?
 - *Jak důležitá pro Vás byla v té době role profesionálního sportovce?*
- Změnilo se po ukončení kariéry nějakým způsobem Vaše smýšlení o životě? Názory? Postoje? Hodnoty?
 - **Pokud ano:** *Jak se změnilo? Čemu tyto změny přisuzujete?*
- Zkuste najít pocit, kterým byste toto období charakterizoval.
 - *K doptání: Stres, nejistota/jistota, zábava/nuda*
- Jak dlouho trvala fáze přechodu, než jste se znovu začlenil do „nového“ života?
 - *Bylo to pro Vás těžké/jednoduché*
- Jak probíhalo Vaše začlenění do nového života?

Změny, překážky

Změny, překážky

Identita, role,
hodnoty

Resocializace

<ul style="list-style-type: none"> ○ <i>Máte pocit, že jste po nějaký čas nebyl „ani tam (sport), ani tam (nová struktura)“? → anti-struktura</i> ○ <i>Hledal jste si o nové práci informace již předem?</i> ○ <i>Pocíval jste v tomto období nějaké změny v chování/jednání/řeči?</i> ○ <i>Měl jste potíže některé z těchto změn přijmout? Jaké? Jaké naopak problém nebyly?</i> ○ <i>Proběhl při přechodu do nové práce nějaký „vstupní rituál“?</i> ● <i>Měl jste nějaké možnosti, jakým směrem se po ukončení kariéry vydat? Jaké alternativy jste zvažoval?</i> 	<p>(sekundární socializace)</p>
<p>POST-LIMININÁLNÍ FÁZE</p> <ul style="list-style-type: none"> ● <i>Když se ohlédnete na svou kariéru, vnímáte nějakou změnu ve Vašich hodnotách, postojích a názorech?</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ <i>Máte pocit, že jste se stal „někým jiným“ po tom, co jste ukončil hokejovou kariéru?</i> ● <i>Jak se díváte na svou kariéru nyní, když už jste úspěšně překonal přechod do života po ukončení profesionální kariéry?</i> ● <i>Jak jste se obecně cítil po překonání přechodu do post-sportovního života?</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ <i>Jaké byly Vaše dominantní myšlenky?</i> ○ <i>Jaké byly dominantní pocity?</i> ● <i>Berete se stále jako sportovce?</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ <i>Je pro Vás důležitá Vaše role bývalého profesionálního sportovce?</i> ● <i>Jste se svým současným životem spokojen?</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ <i>Co byste chtěl změnit?</i> 	<p>Pohled zpět na kariéru</p> <p>Pocity, postoje, role, identita</p> <p>Spokojenost s životem</p>
<p>Projektivní technika</p> <ul style="list-style-type: none"> ● <i>Představte si, že byste se vrátil v čase a začínal svou kariéru znovu. Je něco, ať už v průběhu či při jejím ukončování, co byste udělal jinak?</i> 	<p>Projektivní technika</p>

Část 4: Shrnutí a závěr Délka: max. 10 minut	Celková délka: 46-55 minut
<p>Shrnutí</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dnes jsme se bavili o tom, jakým způsobem probíhalo Vaše ukončování kariéry s tím, že jsme se zaměřili především na období po tom, kdy jste se rozhodl kariéru ukončit. Mohl byste prosím zopakovat, co pro Vás v tomto období bylo nejdůležitější? <p>Závěr a rozloučení</p> <ul style="list-style-type: none"> • Chtěl/a byste k tomu, co tu bylo řečeno, něco dodat? Zapomněli jsme zmínit něco důležitého? • Náš rozhovor je u konce, chtěl bych Vám moc poděkovat za spolupráci, moc si vážím toho, že jste si na mne udělal čas, Vaše odpovědi mi opravdu pomohly. 	<p>Doptání se</p> <p>Rozloučení</p>

Příloha č. 3: Vzor informovaného souhlasu (text)

SOUHLAS S ÚČASTÍ NA ROZHOVORU PRO POTŘEBY VÝZKUMU

Já, _____, svým podpisem níže stvrzuji, že souhlasím s účastí na výzkumném rozhovoru pro bakalářskou diplomovou práci Michala Neumana, studenta Sociologie a sociální antropologie na Institutu sociologických studií na FSV UK v Praze.

Zároveň souhlasím s nahráním celého průběhu rozhovoru za předpokladu, že veškeré získané údaje budou použity jen pro účely výzkumu, jehož výsledky budou publikovány v této bakalářské práci, případně v textu s prací bezprostředně souvisejícím (např. odborný článek), a to včetně anonymizovaných citací z tohoto rozhovoru. Souhlasím také s tím, aby bylo mé jméno pozměněno za účelem anonymizace výpovědi.

Prohlašuji, že jsem byl informován o všech základních náležitostech týkajících se rozhovoru (o jeho podstatě, metodách, které při něm budou využívány, způsobu nakládání se získanými informacemi a jejich zpracování).

Tento souhlas je vyhotoven ve dvou kopiích, z nichž jednu obdrží moje osoba a druhou řešitel bakalářské diplomové práce.

Podpis účastníka rozhovoru: _____

Podpis řešitele diplomové práce: _____

V Praze dne _____